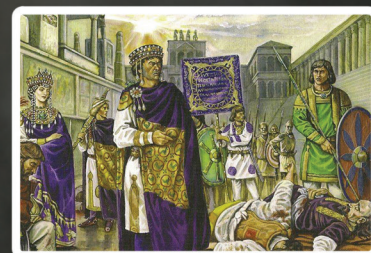

Diastoriae

ŠTUDENTSKÝ ČASOPIS KATEDRY HISTORICKÝCH VIED A STREDOEURÓPSKÝCH ŠTÚDIÍ
UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

FENOMÉN POGROM

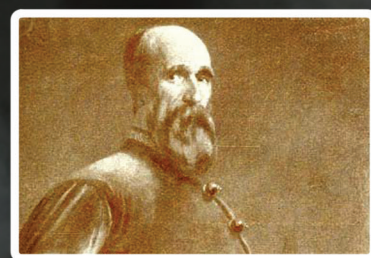

POVSTANIE NIKA!

+2 RECENZIE

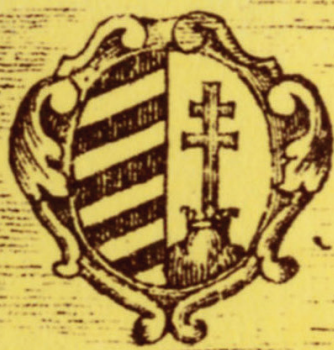

PROTIAVARSKÉ POVSTANIE
SLOVANOV

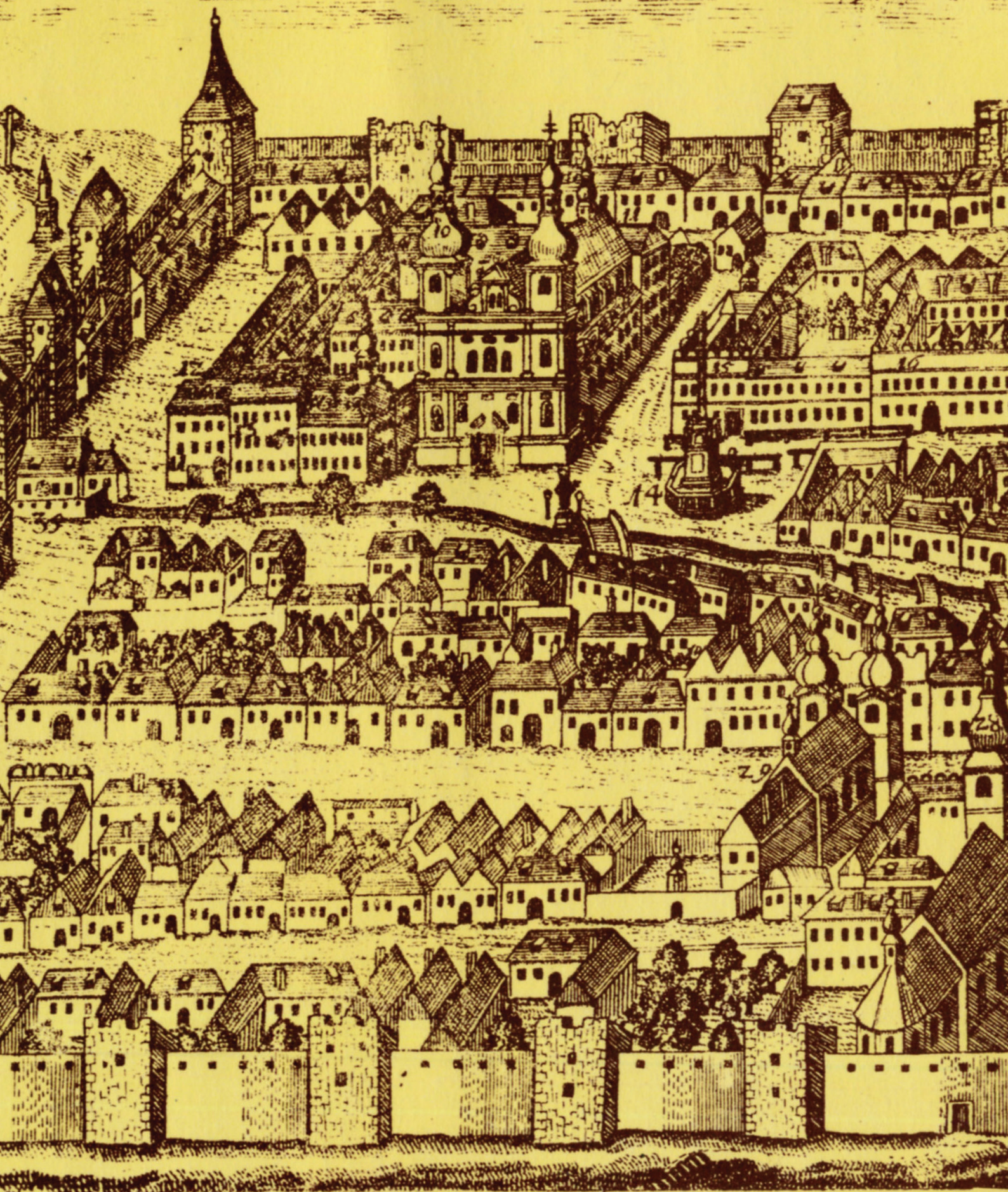

POVSTANIE JURAJA DÓŽU

POVSTANIA V DEJINÁCH

TURINA

REDAKČNÁ RADA

Editor
Mária ŠTRBOVÁ

Korektor
Mária ŠTRBOVÁ

Grafika
Filip SCHNEIDER
Jozef VOŘÍŠEK

Komunikácia s verejnosťou
Peter ČELIGA
Andrej PETRÍČEK

Redaktori
Katarína BUŽBACHEROVÁ
Lukáš GLEŠK
Lukáš LABUDA
Jozef PÚČEK
Andrej HALAJ
Marcel SOKOLOVIČ
Jozef ORAVEC
Miroslava LAMPARSKÁ
Jozef VOŘÍŠEK
Filip SCHNEIDER

Milí naši čitatelia.

Opäť sa k Vám prostredníctvom monitorov dostáva nové číslo študentského časopisu Via Historiae, v ktorom sa spoločne pozrieme na problematiku povstania v dejinách. Tie nepochybne zasiahli každé obdobie a v mnohých prípadoch sa stali spúšťacím mechanizmom politických, sociálnych a hospodárskych prevratov. V tomto čísle sa pozrieme na nepokoje v roku 532 v Konštantínopole, ktoré nakoniec prepukli do otvorenej revolty voči cisárovi. Ďalšou zaujímavou témou, s ktorou sa zoznámime, je povstanie búriacich sa Slovanov voči Avarom, následkom čoho došlo v stredoeurópskom priestore k významným zmenám. Veľmi dôležité povstanie v rámci uhorských dejín sa odohralo v prvej polovici 16. storočia. Práve v tomto období došlo k povstaniu roľníckeho ľudu voči feudálnej vrchnosti a cirkevným inštitúciám, k sedliackemu povstaniu Juraja Dóžu. To, že slovo povstanie nemusí byť späté len s ozbrojeným konfliktom prioritne namiereným voči vláde alebo režimu, svedčí článok s názvom Besnenie davov – fenomén pogrom. Dozvieme sa, prečo je slovo pogrom chápané dodnes nejednoznačne a spoločne sa pozrieme iným pohľadom na protizidovské násilie. Číslo dopĺňajú dve recenzie. Jedna z nich pojednáva o filme s názvom Fury (v slovenčine Železné srdce), ktorý opisuje krutý život posádky tanku priamo v boji, aj mimo neho počas druhej svetovej vojny. Druhá pojednáva o knihe s názvom Perzský oheň – prvá svetová veľmoc a boj o západ, v ktorej sa dozvieme množstvo zaujímavých faktov o fungovaní Perzskej ríše, ako aj Grécka, a o vzájomnom strete dvoch civilizácií, ktoré do značnej miery ovplyvnili nasledujúci chod dejín. Sme veľmi radi, že si k nám opäť našli cestu noví študenti, ktorí spestrili toto tematické číslo svojimi článkami. Veríme, že toto obohatenie o nové pohľady, témy a názory sa stane pre čitateľov nášho časopisu viac zaujímavé a pútavé a pre nás budú nové posily ďalšou inšpiráciou pri tvorbe ďalších okruhov. V mene všetkých, ktorý sa podieľajú na fungovaní časopisu VIA HISTORIAE Vám prajem príjemné čítanie...

Peter Čeliga

Svoje príspevky, námety, návrhy z histórie, návštevy hradov, kaštieľov prípadne iných zaujímavých miest môžete zasielať

na viahistoriaucm@gmail.com

A nezabudnite ani na www.facebook.com/viahistoriae alebo

<http://ff.ucm.sk/sk/studentske-casopisy/>

Svoje postrehy ohľadom lepšieho „pulzu katedry histórie“ zasielajte na:
www.facebook.com/HISTORICKASPOLOČNOSTUCM

Obsah

Besnenie davov - fenomén pogrom.....	5
Povstanie NIKA!.....	11
Protiavarské povstanie Slovanov.....	17
Sedliacke povstanie Juraja Dóžu.....	21
Anotácia: Boj o západ.....	27
Recenzia: Fury/Železné srdce.....	30

Besnenie davov fenomén pogrom

Jozef Púček

Ak hovoríme o ľudových povstaniach, máme zväčša na mysli ozbrojené vystúpenia voči vláde, či už legálnej alebo nelegálnej, o vzopätí sa voči okupačnej armáde či režimu. Toto slovné spojenie však podľa nášho názoru môže mať aj oveľa širší význam, hlavne z pohľadu všeobecného ľudového zapojenia. Nenávideným objektom nemusia byť teda iba vlády a predstavitelia moci, ale úplne bežní ľudia, dokonca spoluobčania či susedia. Práve toto robí pogromy výnimočnými – koncentrovaním všeobecnej nenávisťi na určité skupiny ľudí, z ktorých sa môžu stať zo dňa na deň smrteľní nepriatelia.

Dnes je slovo pogrom všeobecne chápané dosť nejednoznačne, často príliš široko a v niektorých ohľadoch naopak príliš úzko. V širšom zmysle slova sa nesprávne definuje ako ľubovoľná masová násilná akcia podobná výtržnostiam, ktorá je spojená s rabovaním, lúpením a často aj zabíjaním. Rovnako nesprávne sa však definuje aj v užšom zmysle ako násilná akcia spojená s rabovaním, lúpením a zabíjaním, ktorá je ale zameraná len proti Židom. Aj keď takéto definície majú z čiastkového hľadiska pravdu, je potrebné si tento fenomén presnejšie vymedziť. Slovo „pogrom“ pôvodne pochádza z ruského slova „pogromit“, ktoré môžeme preložiť ako rozbiť/roztrieštiť/násilím zničiť (niekedy však aj slovo pohroma). Pôvodne sa týmto slovom označovali nepokoje v cárskom Rusku v rokoch 1881-1184, 1903-1906 a 1917-1920. Prvé použitie tohto slova registrujeme však ešte skôr, v roku 1871 v spojení s násilnosťami v Odese. Význam slova bol však spočiatku nejednoznačný a neustálený, dlhodobo sa v rovnakom význame používali aj pojmy ako bezporiadki, draki (súboje/boje) alebo demonštrácie. Rovnako diferencujeme aj obeť pogromov – kým v západnej Európe sú obeť pogromov vždy Židia, v rámci Ruska označuje pojem „pogrom“ zásah proti širokej škále etník. Súčasní historici sa však pre jednoznačnosť dohodli, že slovo pogrom bude termín určený pre pomenovanie širokej škály protižidovského násillia od staroveku až prakticky dodnes.

Prvé pogromy registrujeme už v staroveku, ich počet v stredoveku prudko narastá, až napokon v 19. a 20. storočí registrujeme najväčší výskyt pogromov. Pre pogromy je charakteristických niekoľko vecí. Treba povedať, že tieto vlny násillia vznikajú vždy len vo väčších mestách (s početnou židovskou menšinou), odkiaľ sa postupne rozširovali do okolia. Ako príklad nám poslúži cárske Rusko. Pogromy v Rusku vznikajú výlučne vo väčších mestách, odkiaľ sa šíria po komunikačných trasách (rieky, cesty, ale hlavne železnice) do menších miest a napokon dosahujú aj vidiek. Pri sledovaní periodizácie protižidovských násillností takmer vždy zistíme, že pogromy na vidieku a v menších mestách mali niekoľkodňové oneskorenie oproti pogromom v „centrálnom meste.“

Zaujímavým je aj sledovanie počtu pogromov. V staroveku a stredoveku je tento počet značne obmedzený (výnimku tvorí snáď len obdobie

krížových výprav), v novoveku postupne opäť rastie (len v roku 1881 bolo v Rusku 250 pogromov) a vrchol dosahuje hlavne v 20. storočí, keď registrujeme ich rapídny nárast, čo je spôsobené hlavne rozšírením novín, rádia a vznikom politických strán.

Čo sa týka počtu obetí, narážame na problém. Staroveké pogromy sú na obeť „najchudobnejšie,“ čo sa výrazne mení v stredoveku, keď počet obetí pogromu dosiahne aj niekoľko tisíc. Tu však narážame na problém verifikácie počtu stredovekého kronikára, ktorý nemusí byť smerodajný. Pri porovnaní s pogromami 20. storočia však zisťujeme, že napriek možnému nadnesenému počtu v stredoveku sa pogromom 20. storočia nevyrovňajú (iba na Ukrajine a v Poľsku v medzivojnovom období zahynulo až 60 000 Židov). Samostatnou kapitolou je napokon obdobie rokov 1933-1945, kde obeť pogromov tohto obdobia nediferencujeme, ale priradujeme ich ako obeť holokaustu.

Ak skúmame sociálnu štruktúru vykonávateľov pogromov, zisťujeme zaujímavé skutočnosti. Z dnešného pohľadu sa nám môže zdať, že vykonávateľia týchto odporých činov nemôžu mať s civilizovanou spoločnosťou nič spoločné, a že museli patriť k nižšej a nevzdelanej vrstve spoločnosti. Nie je to však tak. Samozrejme, najpočetnejšiu skupinu tvorili jednoznačne roľníci a robotníci, čo však nesúvisí s aktívnejším zapojením týchto spoločenských vrstiev, ale jednoducho s faktom, že tvorili podstatnú časť spoločnosti ako takej. Do pogromov sa zapájali rovnako remeselníci, lekári, advokáti, obchodníci, vojaci a dokonca aj kňazi.

Čo však bolo príčinou pogromov? Nepochybne hlavne iný fenomén – antisemitizmus. Pozrime sa na tento pojem samostatne – tvorí ho jednota súbor faktorov, alebo má aj antisemitizmus mnoho podôb? Nepochybne má, existuje niekoľko „druhov“ antisemitizmu, na ktoré sa aspoň v stručnosti pozrieme. Podľa nášho názoru rozlišujeme 4 druhy (samozrejme, často sa môžu prekrývať) antisemitizmu:

1. Náboženský – Čím ideme hlbšie do minulosti, tým dôležitejšiu úlohu zohráva náboženstvo. Prvotné pogromy na židov najmä počas staroveku sa niesli v akejsi „svätej zúrivosti“ voči ľuďom, ktorí proste vyznávajú iné náboženské hod-

noty a tým pádom sú nepriatelia vo viere. Napokon aj samotní židia sa diferencovali hlavne na základe náboženstva. Iné náboženstvá často považovali za menejcenné, čo zdôvodňovali najmä starobylosťou židovskej viery a prepracovanosťou židovskej náboženskej filozofie. Tieto pogromy môžeme z tohto hľadiska charakterizovať ako násilie medzi židmi (v zmysle náboženstva) a pohanmi (všetky nekresťanské náboženstvá), alebo násilie medzi židmi a kresťanmi (obviňovanie za ukrižovanie Ježiša). Náboženské hľadisko v staroveku a stredoveku bolo teda do značnej miery určujúce.

2. Kultúrny – Tento druh antisemitizmu do značnej miery súvisí s náboženstvom a dokonca sa často prelína. Náboženstvo určovalo a tvarovalo kultúrne zvyklosti židovského etnika. Či už obriezka, predpisy o strave a čistote, židovská filozofia ale aj celková mentalita určovali postoje voči ostatným etnikám. Ako príklad posluží manželstvo. Židia neuzatvárali manželstvá s nežidovským partnerom a napokon to pod trestom smrti nerobili ani kresťania. Tento faktor na jednej strane výrazne prispel k separácii Židov od ostatnej spoločnosti, na druhej strane pomohol udržať čistotu židovskej ortodoxie. Separovanie sa od ostatnej spoločnosti prispelo jednak k zachovaniu a rozvíjaniu vlastných tradícií, ale bohužiaľ aj vzájomnému sa vzdalovaniu a nepochopeniu zo strany pôvodných obyvateľov.

3. Rasový – V dejinách najmenej rozšírený druh antisemitizmu, ale paradoxne mu možno pripočítať najvyšší počet obetí – práve obdobie holokaustu má na svedomí hlavne rasový antisemitizmus, ktorý bol rozvinutý dokonca do vedeckej formy.

4. Ekonomický- Najdôležitejšia a najrozšírenejšia zložka antisemitizmu. Židia sa už oddávna preslávili ako obchodníci, zlatníci, bankári alebo zruční remeselníci. Tieto druhy práce a vzájomná židovská spolupatričnosť im priniesli často majetkové výhody, ktoré ich odlišovali od ostatného obyvateľstva. Treba však dodať, že často si za to mohli samotní pôvodní obyvatelia, lepšie povedané ich vládnuce vrstvy. V mnohých štátoch pre židov existovali silné obmedzenia, ako napríklad vlastníť pôdu, ktoré ich priamo „nahnali“ do situácie, keď mali šancu na uplatnenie jedine v týchto špecifických odvetviach. Ich bohatstvo sa neskôr stalo možným zdrojom

pre pôžičky priamo vyšším vrstvám, či dokonca panovníkom. Samozrejme, v očiach pôvodného obyvateľstva bohatstvo vyvolávalo často závisť a podozrenia z nekalosti spôsobov nahromadenia ich veľkého bohatstva.

Okrem antisemitizmu k vypuknutiu pogromov prispievala aj politická situácia v danej krajine. Výskyt pogromov je v rozličných oblastiach rôznych a nepochybne súvisí aj s celkovou situáciou v krajine. Ako inak, príkladom je cárské Rusko. Obdobia najväčších pogromov až príliš jednoznačne súvisia s obdobiami oslabovania štátu a vnútropolitických kríz. Práve v týchto časoch vznikali hlavné spoločenské pnutia, sociálne a ekonomické napätie a znižovala sa kvalita štátneho aparátu (napríklad znížená kvalita bezpečnostných zborov). Ukázalo sa, že dôležitú úlohu zohráva aj štátny postoj voči týmto násilnostiam. Práve v obdobiach najdivokejších pogromov dochádzalo často k situácii, keď miestni predstavitelia štátnej moci proti pogromom nevystupovali a niekedy ich dokonca priamo podporovali (napríklad v oficiálnych miestnych novinách boli uverejňované poplašné správy o židovskom spiknutí, alebo o rituálnych vraždách). Ako sme si ukázali, príčiny pogromov boli multifaktoriálne. Táto mnohofaktoriálnosť nebola prítomná vždy, no v niektorých pogromoch zohrávala aktívnu úlohu. Jedným z týchto pogromov bol aj pogrom v Odesa v roku 1905, ktorý si ako ilustratívny príklad pogromu v hrubých rysoch načrtne.

Odesa pred búrkou

Mesto Odesa leží v západnej časti dnešnej Ukrajiny a dnes je významným čiernomorským prístavom. Jej význam je však jednoznačný už v dávnej minulosti a mesto bolo jedným z najdôležitejších prístavov v Čiernom mori vôbec. Poloha Odesy a okolitá krajina (najmä výborné klimatické podnebie a úrodná pôda) ju predurčovala k tomu, aby sa stala ekonomickým tigrom južných oblastí ruského impéria. O veľkosti a dôležitosti tohto mesta hovorí už len fakt, že v roku 1904 mala 511 000 obyvateľov (v Rusku mala viac už len Moskva, Petrohrad a Varšava). Mesto bolo zmesou rôznych národností, pričom najväčšiu časť tvorili Slovania (asi 50%), zvyšok predstavovali iné etniká cárskeho Ruska, ale početné zastúpenie tu mali aj Gréci,

Francúzi, Taliani, Briti a napokon Židia (približne 13%). Najvýznamnejším zdrojom peňazí odeského regiónu bolo produktívne poľnohospodárstvo, ktoré exportovalo svoje výrobky do širokého okolia. Významnú časť obilia dokonca exportovali po mori do západnej Európy. Poľnohospodárstvo bolo závislé výlučne na roľníkoch, ktorými boli z väčšej časti pôvodní obyvatelia, a ktorí svoje výrobky predávali najmä židovským kupcom – 90% obchodu s obilím vlastnili židia. Tí sa však nezaoberali len obchodom s obilím, ale v Odese vlastnili asi 70% celkového obchodu, čo predstavuje približne 300 väčších obchodov. Vzťahy medzi nežidovským obyvateľstvom a židmi boli však štandardné, dokonca by sa dalo povedať, že boli obojstranne výhodné. Nepriateľstvo medzi týmito skupinami prakticky neexistovalo, nakoľko židia tu žili roztrúsene, neizolovali sa do svojich štvrtí a so svojimi spoluobčanmi nažívali vcelku dobre. Rovnako významnú časť odeského obyvateľstva tvorila aj skupina približne 50 000 židov pracujúcich za nižšiu mzdu a 30 000 židov, o ktorých by sme mohli povedať, že boli úplne chudobní. Ako už z počtov vyplýva, napriek ich vysokému podielu na obyvateľstve mesta sa dokázali do

spoločnosti normálne zaradiť a väčšie konflikty prakticky neexistovali. Situácia sa začala meniť už na prelome storočí, kedy postihla odeský obchod kríza. Do Európy začali významnejším spôsobom prúdiť potraviny z Ameriky, čo oslabovalo hlavné odvetvie odeského hospodárstva. Rusi začali obviňovať židov zo stláčania cien smerom nadol (čo museli pre konkurenciu na západe aj urobiť) a židia Rusov že im bránia v obchode. Vznikali prvé trenice. Obrovský populačný boom židovského obyvateľstva okrem toho v niektorých ľuďoch vzbudzoval obavy, že židovská komunita napokon dosiahne v Odese väčšinu. Okrem toho v roku 1904 vypukla vojna s Japonskom, ktorá situáciu len vyhrotila a krajina sa začala dostávať do ekonomických ťažkostí. Židovské bohatstvo odrazu začalo vadieť.

Pogromy

Vypukli prvé roztržky a zrážky, avšak ešte len v menšej miere. Tieto zrážky sa obmedzovali na občasné násilné prepadnutia, znásilnenia alebo rabovanie menšieho rozsahu. Nezabúda-

jme, že v Odeze žil veľký počet úplne chudobných židov, ktorí sa museli živiť ako aj každý iný úplne chudobný človek – kriminálnou činnosťou. V tlači sa však v tom čase objavila správa, že našli telo Michaila Rjabačenka, mladého kresťanského chlapca, ktorý zomrel na vykrvácanie. Jeho otec trval na tom, že túto vraždu spáchali práve židia ako rituálnu vraždu pred Veľkou nocou (nakoniec sa ukázalo, že Michaila zavraždil jeho bratranec). Správa tak spustila prvé vlny latentného organizovaného násillia trvajúceho takmer rok. Situácia sa stávala čoraz dramatickejšou a policajný náčelník musel hlásiť svojmu nadriadenému: „Piateho marca sa v dedine Pavlovka konal bazár, kde prišlo ako obvykle pár židovských obchodníkov predávať svoj tovar a potraviny. Ešte v to ráno zaútočili na židov roľníci, pretože minulý rok vo februári židia (údajne) zavraždili kresťanského chlapca. Oddelené skupiny mladých sedliakov začali obchodníkov biť a vyplienili ich obchodné stánky. Skutočnosť však bola taká, že obeťami násillia neboli len židia, ale všeobecne obchodníci, ktorí v Pavlovke predávali pokojne svoj tovar, no mali tú smolu, že narazili na rozbujnený dav. Násillie sa len stupňovalo, pretože už o mesiac sa v Kišineve konal ďalší pogrom, v ktorom rozhnevaný dav napadol asi 200 Židov a zničil 700 obchodov a domov. V skutočnosti tieto

pogromy neboli založené len na holej nenávisti voči židovskej komunite, ale predovšetkým na ekonomickej situácii. Istý židovský novinár informuje, že „Vylúpili takmer všetky obchody v meste a ich tovar si odniesli so sebou. Nezostalo v nich nič, ani len nábytok. Celková škoda presiahla desiatky miliónov rubľov. Dokonca bol medzi rabujúcimi mestský policajt, ktorý si odniesol puzdro na cigarety, strieborné hodiny a náramky.“ Dôsledkom pogromov teda neboli len protižidovské predsudky, ale predovšetkým zlá hospodárska situácia v Rusku, ktoré sa po prehratej vojne s Japonskom (1905) dostalo do zložitej hospodárskej situácie, ktorá spôsobila veľký pokles životnej úrovne.

Zmenila sa takisto politická situácia. Cárské Rusko po prehratej vojne s Japonskom bolo na pokraji ľudovej revolúcie a tak muselo prijať niektoré opatrenia, aby sa spoločnosť upokojila. Októbrový manifest garantoval občianske práva a transformoval Dumu z poradného orgánu na legislatívny orgán, čím vznikol priestor na vytvorenie politických frakcií. Postupne tak vznikala silná polarizácia najmä medzi liberálnymi ľavicovými elementmi a pravicovými extrémistickými skupinami. V Odeze tieto politické rozdiely značnou mierou prispeli k sociálnemu a ekonomickému pnutiu. K radikál-

ným hnutiam sa pridávalo mnoho mladých či už Rusov, ale aj židov. V tom čase v Odeze vznikla akási židovská obranná liga – Židovská domobrana, ktorá bola naladená veľmi radikálne a dokonca sa začala aj vyzbrojovať. Židia (hlavne mladí) už neboli len pasívnymi divákmi, boli pripravení zabrániť budúcemu násiliu a ochrániť svoju komunitu. Ukázalo sa, že obavy židov boli oprávnené. Po októbrovom vyhlásení sa dav v Odeze radikalizovali a v meste prepukli ozbrojené konflikty. Mnohokrát sa v uliciach stretli ozbrojení židia, na ktorých útočil dav ozbrojený nožmi, sekerami a palicami. Spolu so židmi však zakladali „domobranecké“ organizácie aj iné názorové skupiny – Boľševici, Menševici, monarchisti a tzv. Únia ruského ľudu, pod vedením Alexandra Dubrovina. Zo všetkých týchto skupín boli najviac protižidovsky zameraní práve stúpenci Dubrovina, ktorý na jednom zo zhromaždení sám prízvukoval: „*Svätá ruská povinnosť je vyhladenie vzbúrencov. Vy viete kto sú a kde ich nájdete. Smrť rebelom a židom!*“ Sfanatizovaný dav, oddaný tradíciám ruskej spoločnosti volal po obnovení absolutizmu, výnimočného stavu a dokonca diktatúry. Rovnako sa ozývalo mohutné skandovanie „*Smrť židom!*“ Podmienky pre katastrofu boli pripravené.

Únia ruského ľudu volala po zrušení Októbrového manifestu a nastolení starého poriadku, avšak veľký počet ľudí prijatie manifestu oslavoval. Ľudia si nový zákon vyložili po svojom, začali napádať policajtov, dokonca páliť portréty cára a medzi politickými frakciami sa v polovici októbra v meste strhli pouličné boje. Do zrážok zasiahli takmer všetky frakcie a teda aj židovská domobrana. Násilie však aj napriek tomu eskalovalo a rozohnený dav vypálil synagógy, obchody a domy bohatých židovských obchodníkov. Táto vlna násilia pokračovala 4 dni a zdalo sa, že sa stáva nekontrolovateľnou. Väčšina Židov bola nútená či už utiecť, alebo sa skryť u nežidovských priateľov, či nájsť úkryt v podzemných pivniciach, no často im nepomohlo ani toto. Očitý svedok dokonca potvrdil, že „samotná poriadková služba dávala davu informácie, kde sa židia ukryli.“ Historici sa taktiež zhodujú v tom, že k enormnej brutalite mohlo dôjsť hlavne kvôli absolútnej pasivite starostu Odesy Dimitrija Neidhardta, ktorý neaktivizoval ani vojenské jednotky a dokonca ani políciu. Besnenie davov napokon skončilo 23. októbra, kedy konečne dostali vojaci rozkaz

na zásah. Ich zásah bol brutálny, ale potrebný. Vojaci si svoje obete nevyberali a zasiahli rovnako proti pogromistom ako aj proti jednotkám židovskej domobrany. Postupne vytlačali pogromistov z nimi okupovaných zón a nastolili poriadok.

Bilancia pogromov nebola o nič veselšia ako samotné pogromy. Zabitých bolo 400 židov, 100 nežidov, 300 ľudí bolo zranených, boli vypálené synagógy, židovské inštitúcie a 1700 domov. Z pogromov sa židovská komunita v Odeze už nikdy úplne nespamätala. Ľudia prišli o svoj majetok a nevideli dôvod v Odeze zostať, takže sa väčšina židovského obyvateľstva presťahovala do Poľska, západnej Európy, alebo USA.

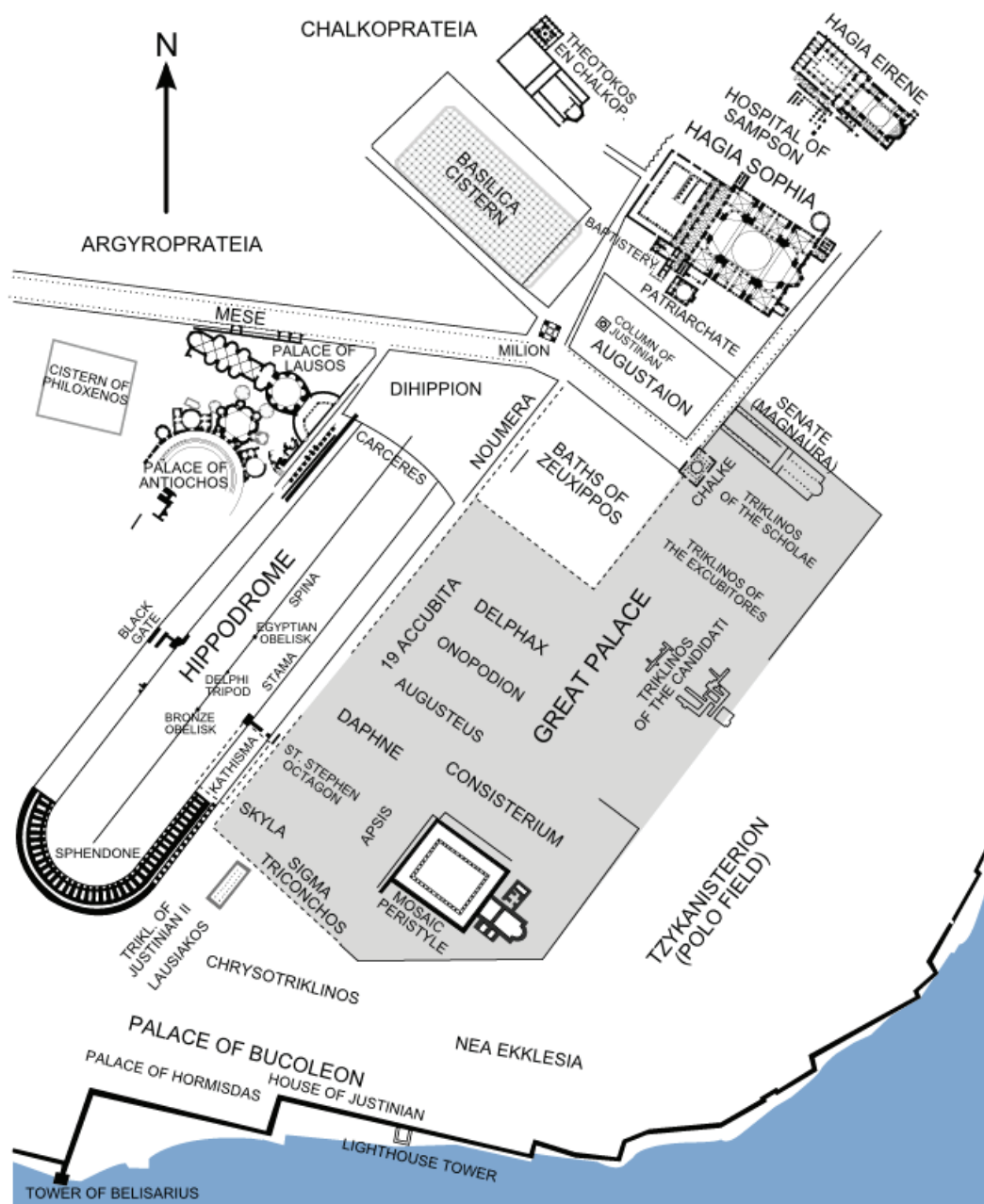
Literatúra:

- HERLIHY, Patricia. *Odessa: A History, 1794-1914*. Cambridge: Harvard University Press. 1986, 411s.
 CHAERAN, Freeze- HARRIS, Jay(ed.). *Everyday Jewish Life in Imperial Russia: Select Documents, 1772-1914*. Waltham: Brandeis University Press. 2001, 648s.
 CHARTERS, Wynn. *Workers, Strikers, and Pogroms: The Donbass-Dneper Bend in Late Imperial Russia, 1870-1905*. Princeton: Princeton University Press. 1992, 316s.
 WEINBERG, Robert. *The Revolution of 1905 in Odessa*. Bloomington: Indiana University Press. 1993, 302s.

POVSTANIE

Nika!

Filip Schneider

Vo väčších mestách Východorímskej ríše čas od času vypukli nepokoje spojené so súperiacimi frakciami „Modrých“ a „Zelených“. Keď takéto nepokoje vypukli aj v januári roku 532 v Konštantínopole, nikto ešte spočiatku netušil, že vyústia do otvorenej revolty proti cisárovi Justiniánovi (527 - 565), ktorá ho takmer stála cisársky trón.

JUSTINIEN

„Modří“ a „Zelení“

V Konštantínopole, ako aj ďalších väčších východorímskych mestách, sa ľudia organizovali to tzv. demes, čo je označenie pre frakcie priaznivcov konských pretekov. Tieto frakcie sa podľa sympatií rozdeľovali na Modrých, Zelených, Červených a Bielych, pričom najviac vynikli práve prvé dve spomenuté. Napriek tvrdeniu v staršej literatúre, podľa ktorej frakcie plnili funkcie akýchsi politických a nábožensky orientovaných strán, ktoré boli aj územne organizované, dnes je vďaka výskumu britskej byzantologičky Averil Cameronovej akceptovaný názor, podľa ktorého boli dané skupiny združeniami športových nadšencov s neskrývaným fanatizmom pre konské preteky a ďalšie predstavenia organizované v hippodrome.

Hippodrom (z gréckeho hippos - kôň a dromos - cesta) bola konská dráha, ktorá v Konštantínopole, ale aj v niektorých ďalších východorímskych mestách, bola nielen hlavným centrom zábavy, ale zároveň aj miestom, kde sa zhromažďovali široké masy obyvateľov, ako aj najvyšších štátnych hodnostárov. Cisár v ňom mal svoju vlastnú lôžku (kathisma), ktorá bola spojená chodbou s cisárskym palácom. Práve v hippodrome zvykol cisár často oznamovať ľudom svoje rozhodnutia a zákony.

Ako bolo spomenuté, spomínané frakcie mali predovšetkým charakter združení športových fanúšikov. Skupiny boli roztrúsené v mestách

naprieč východnou ríšou a zahŕňali ľudí zo všetkých spoločenských vrstiev, ako aj náboženských vierovyznaní. Medzi jednotlivými skupinami dochádzalo ku konfliktom, mnohokrát spojených aj s vraždami členov opozičnej skupiny. Medzi dvoma hlavnými frakciami, Modrými (venetoi) a Zelenými (prasinoi), dochádzalo často k potýckam a násilnostiam, ktoré však niekedy nabrali mohutnejší ráz. Pováčšine išlo o ich vzájomné stretnutia, avšak sú zaznamenané aj násilnosti súvisiace s cirkevnými spormi, alebo aj kvôli nespokojnosti s politikou alebo s konkrétnymi úradníkmi. Ako príklad možno uviesť, keď si v prvom desaťročí vlády cisára Anastázia (491 - 518) takto konštantínopolskí obyvatelia trikrát vynútili vymenovanie mestského eparchu podľa svojej vôle.

Cisár a jeho ministri sa snažili vyhnúť nepokojom politického charakteru. Z tohto dôvodu cisár mnohokrát podporoval jednu z dvoch hlavných frakcií, aby si zabezpečili jej podporu a zamedzili jej v spojení s nepriateľskou skupinou. Je napríklad známe, že cisár Theodosius II. (408 - 450) otvorene podporoval Zelených, zatiaľ čo Markianos (450 - 457) stál za Modrými. Zaujímavým v tomto smere sa javí cisár Anastázios, ktorý podporoval jednu z menších skupín - Červených.

Zvláštnosťou je, že v období vlády Justina I. (518 - 527) podporoval jeho synovec a následník trónu Justinián frakciu Modrých, avšak po

Hippodrom v Konštantínopole, Antoine Helbert

nástupe na trón podporu ukončil a voči všetkým frakciám začal postupovať s tvrdosťou. Ukončenie podpory Modrých, ako sa neskôr ukázalo, sa mu takmer stalo osudným.

Nepokoje na Bospore

V sobotu 10. januára roku 532 vypukli v hippodrome násilnosti medzi Modrými a Zelenými, v priebehu ktorých došlo aj k úmrtiu. Mestský prefekt Eudaemon, ktorý viedol vyšetrovanie, zatkol a odsúdil na smrť sedem ľudí. Počas vešania dvoch odsúdených, z ktorých jeden patrila k Modrým a druhý k Zeleným, sa rozbila šibenica a obidvaja prežili. Obidvoch odsúdencov zobrali mnísi z kláštora sv. Conona, ktorí boli neďaleko, do chrámu sv. Laurentia, kde im bol poskytnutý azyl. Keď sa o tom mestský prefekt dozvedel, poslal ku chrámu svoje oddiely, ktoré ho mali strážiť.

O tri dni neskôr, v utorok 13. januára, dožadovali obidve frakcie v hippodrome milosť pre svojich dvoch členov, stále ukrytých v chráme sv. Laurentia. Tieto výzvy cisár Justinián odignoroval, čo malo nakoniec za následok zjednotenie obidvoch frakcií. Ich heslom sa stalo Nika! (Zvíťazí!), čo bol pokrik jednotlivých frakcií v priebehu pretekov, a od ktorého sa odvíja aj názov pre toto povstanie. Zjednotené frakcie boli v tom čase známe ako Zeleno-Modrí (Prasino-venetoi).

V ten večer dav vzbúrencov obklúčil budovu mestského prefekta, dožadujúc sa milosti pre dvoch odsúdených. Keď neprichádzala nijaká odpoveď, zapálili vzbúrenci budovu a pobili niekoľkých úradníkov, čím dosiahli slobodu pre svojich dvoch druhov. Vzbúrenci zapálili aj Chalke, vchod do cisárskeho paláca, odkiaľ sa oheň rozšíril k budove senátu a chrámu sv. Sofie.

Nové požiadavky

Na druhý deň, v stredu 14. januára, prikázal cisár obnovenie pretekov v hippodrome, dúfajúc v obnovení poriadku. Jeho plán však zlyhal a viedol k vypuknutiu ďalšej série podpaľačstiev, ktorým padli za obeť aj Zeuxippove kúpele. Dav vzbúrencov predostrel cisárovi nové požiadavky, a síce odvolanie najviac nenávidených úradníkov, konkrétne mestského prefekta Eudaemona, cisárovho právneho poradcu Tribonia a hlavne prétoriánskeho prefekta, Ioanna z Kappadokie.

Eudaemon bol samozrejým cieľom hnevu ľudí,

kvôli odsúdeniu siedmich ľudí zo strán a odmietavému postoju k prepusteniu dvoch vyššie spomínaných odsúdených. V prípade Tribonia sa pravdepodobne jednalo o korupciu. Prokopios z Cézareje, historik a súčasník daných udalostí, popisuje Tribonia ako človeka, ktorý dosiahol najvyšší stupeň vzdelania, avšak bol veľmi hrabivý, ochotný predať spravodlivosť za malý zisk. Každý deň porušoval zákon, a zároveň zvykol až prehnane lichotiť cisárovi.

Ioanna z Kappadokie zas Prokopios opisuje ako človeka mimoriadne schopného, no zároveň veľmi bezohľadného, ziskuchtivého a bez morálnych zásad. Daňový systém ríše mal priviesť k dokonalosti, jeho opatrenia postihli všetky vrstvy obyvateľstva, vďaka čomu rástlo sociálne napätie.

Tentoraz cisár nielenže neodignoroval požiadavky davu, ale rozhodol sa ustúpiť a požiadavky splniť. Všetkých troch úradníkov odvolal z ich funkcií a na ich miesta dosadil Trypha ako mestského prefekta, Basilida ako právneho poradcu a Foku ako prétoriánskeho prefekta.

Odvolanie troch úradníkov však neupokojilo rozvášnený dav, práve naopak, ten obrátil svoj hnev voči najmocnejšiemu človeku v meste - voči samotnému cisárovi Justiniánovi. Dav vzbúrencov začal požadovať dynastickú zmenu na tróne. Práve toto bol ten moment, kedy nepokoje prerástli v otvorené ľudové povstanie proti cisárovi.

Podľa írskeho historika Johna B. Buryho pôsobili sily v pozadí. Justiniánova autokratická politika viedla k nezávislosti cisára od senátu. Cisárska rada spôsobila veľké nepriateľstvo u senátorov, ktorí videli príležitosť obrátiť povstanie voči trónu. Plánom malo byť dosadenie jedného zo synovcov bývalého cisára Anastázia na trón. Vzhľadom na to, že dvaja Anastáziovi synovci, Pompeius a Hypatios, sa nachádzali v cisárskom paláci spolu s Justiniánom, bolo rozhodnuté vyhlásiť za cisára tretieho synovca, ktorým bol Probus. Preto sa dav na druhý deň, vo štvrtok 15. januára, vydal k Probuvmu domu, kde ho však nezastihli. Pravdepodobne zo strachu pred tým, čo by mohlo nastať, opustil Probus mesto.

Boj proti povstalcovi

Nie je isté, či to bolo v stredu, alebo vo štvrtok, kedy sa Justinián rozhodol použiť voči povstalcovi silu. Na svojej strane mal dvoch verných a skúsených veliteľov, ktorí sa v tom čase na-

Justinián a Theodora v Hippodrome po potlačení povstania

chádzali v hlavnom meste. Prvým bol Belisarius, veliteľ vojsk na východe, ktorý sa preslávil vojnami voči Sasánovskej Perzii. Nedávno pred udalosťami bol odvolaný a v hlavnom meste mal pod svojím velením vojakov, zväčša gótskeho pôvodu. Druhým veliteľom bol Mundus, ktorý bol úspešný v obrane hranice na Dunaji a pod svojím velením mal skupinu Herulov.

Belisarius bol so svojou skupinou vyslaný proti povstalcovi, s ktorými sa zrazil na Augusteume. Aj keď boli mnohí zabití, vojakov bolo príliš málo na to, aby mohli dosiahnuť jednoznačné víťazstvo. Tento útok iba viac podráždil povstalcov.

Nasledujúci deň, piatok 16. januára, pokračovali podpaľačské akcie zo strany vzbúrencov. Podpálená bola budova prétoriánskeho prefekta. Za obeť padol aj chrám sv. Sofie s prilahlým okolím, ako aj Alexandrove kúpele, Eubulov starobinec a mnoho ďalších budov.

Na druhý deň v sobotu prišlo do mesta vojsko z Trácie, ktoré sa stretlo so vzbúrencami, avšak bolo neúspešné v nastolení poriadku a tak sa stiahlo do cisárskeho paláca. Justinian od strachu o svoj život začal večer vyháňať z paláca osoby, o ktorých mal podozrenie ohľadom spri-

sahania. Takto boli z paláca vyhnaní aj vyššie spomínaní synovci cisára Anastázia, Pompeius a Hypatios, ktorých protesty, prosby a prísahy vernosti iba viac utvrdili cisára v podozrení. Mnoho súčasných historikov je toho názoru, že títo dvaja to mysleli s vernosťou úprimne a cisár vyhnan z paláca dvoch nevinných mužov.

Krvavý kúpeľ v hippodrome

Všetky tieto udalosti nakoniec vyvrcholili v nedeľu, 18. januára. Cisár mal vystúpiť v kathedre v hippodrome pred dav s evanjeliami v ruke. Priznal svoje zlyhanie pre ignorovanie požiadaviek ľudí a povstalcovi sa ospravedlnil, avšak dav začal nadávať, na čo musel cisár utiecť naspäť do paláca.

Medzitým sa povstalci dozvedeli o vyhnaní Anastáziových synovcov z cisárskeho paláca a zamierili k Hypatiovmu domu. Napriek jeho neochote a plaču jeho manželky Márie ho dav odviezol na Konštantínovo námestie, kde bol vyhlásený za rímskeho cisára a obdržal pri tom narýchlo vyrobené cisárske insígnie. Následne sa dav povstalcov, pod vplyvom niektorých senátorov, rozhodol k útoku na cisársky palác. Tento priamy útok mal podporovať aj Hypati-

os, avšak podľa niektorých kvôli Justiniánovi, za ktorým stál. Spolu so vzbúrencami sa vybrali do hippodromu, kde bol usadený v kathisme. Niektorí historici sú názoru, že Hypatios jednal, aspoň spočiatku, tajne pre Justiniána a mal potlačiť povstanie. Údajne však po získaní mylnej informácie o cisárovom úteku „začal sedieť seabavedomejšie v cisárskej lóži.

V tom čase vyzerala situácia v cisárskom paláci beznádejne a Justinián zvažoval možnosť úteku z hlavného mesta po mori do Heraklei v Trácii. Tento návrh podporoval aj Belisarius, avšak práve vtedy mala vystúpiť s prejavom Justiniánova manželka, cisárovná Theodora. Bola proti úteku a údajne chcela radšej umrieť v meste ako cisárovná. Táto reč mala dodať zúčastneným odvahy a rozhodli sa bojovať do konca.

Justinián vyslal eunucha Narsa, aby rozdelil frakcie a získal pre cisára podporu Modrých. Belisarius sa mal dostať do kathismi skrz palác, avšak kvôli nechote palácových strážcov, ktorí zaujali neutrálne stanovisko, musel sa Belisarius, na príkaz Justiniána, dostať do hippodromu cez trosky bronzovej brány Chalke cez západný vchod. Keď sa dostal k stĺporadiu Modrých, ktoré bolo napravo od cisárskej lóže, zistil, že do kathismi sa môže dostať iba cez malú bránu, ktorá bola strážená. Uvedomil si, že pokus o násilné zabratie brány by podnietilo útok davu, preto jeho jedinou šancou bol priamy útok proti vzbúrencom. Vytasil meč a so svojimi vojakmi zaútočil proti davu, ktorý bol neorganizovaný a vďaka Narsovej snahe o rozdelenie frakcií, ktorá priniesla ovocie, vznikli medzi vzbúrencami nezhody. Do boja sa zapojil aj Mundus, ktorý sa do hippodromu dostal cez tzv. Mŕtvu bránu. Dav vzbúrencov sa tak ocitol medzi

dvoma veliteľmi a nastal veľký masaker. Vojaci zabíjali bez milosti každého, bez ohľadu na to, či patril k Modrým alebo Zeleným, či bol vinný alebo nevinný. Prokopios uvádza, že v ten deň zomrelo 30 000 ľudí.

Koniec povstania

Dvaja Justiniánovi synovci mali zajať Hypatia, ktorý bol aj so svojím bratom Pompeiom predvedený pred samotného cisára. Napriek Hypatiovým nárekom, kedy hovoril o tom, že bol obeťou davu, boli Anastáziovi synovci na druhý deň, v pondelok, odsúdení, zabití a ich telá boli hodené do mora. Justinián potom zabavil ich majetky, spolu s majetkami niektorých senátorov, ktorí sa k nim pridali. Neskôr však mal zabavené majetky vrátiť Hypatiovým a Pompeiovým synom, takisto aj senátorom, ak už neboli darované príbuzným. Vo svojom diele Skrytá história však Prokopios píše, že vrátil iba tie zabavené majetky, ktoré boli zatažené tvrdými daniami a cisárova „štedrosť“ mala byť iba zámienkou. V tom istom diele píše autor aj to, že cisár mal dokonca využiť povstanie ako zámienku k zabaveniu majetkov.

Po potlačení povstania sa cisár Justinián pustil do obnovy zničeného hlavného mesta. Stavebníkom poskytoval okrem finančnej podpory aj rôzne daňové úľavy. Najväčšiu pozornosť venoval stavbe nového chrámu sv. Sofie, alebo chrámu Božej Múdrosti. Mala to byť úplne nová stavba, nie rekonštrukcia pôvodného chrámu. Modrí a Zelení sa už nikdy nezjednotili v podobné mohutné povstanie. Po niekoľkých rokoch sa čas od času opäť začali vyskytovať nepokoje, avšak už nikdy neprerástli do ničoho väčšieho a boli ľahko potlačené.

Námestie sultána Ahmeda, Istanbul, miesto, kde stával Hippodrom

Zdroje:

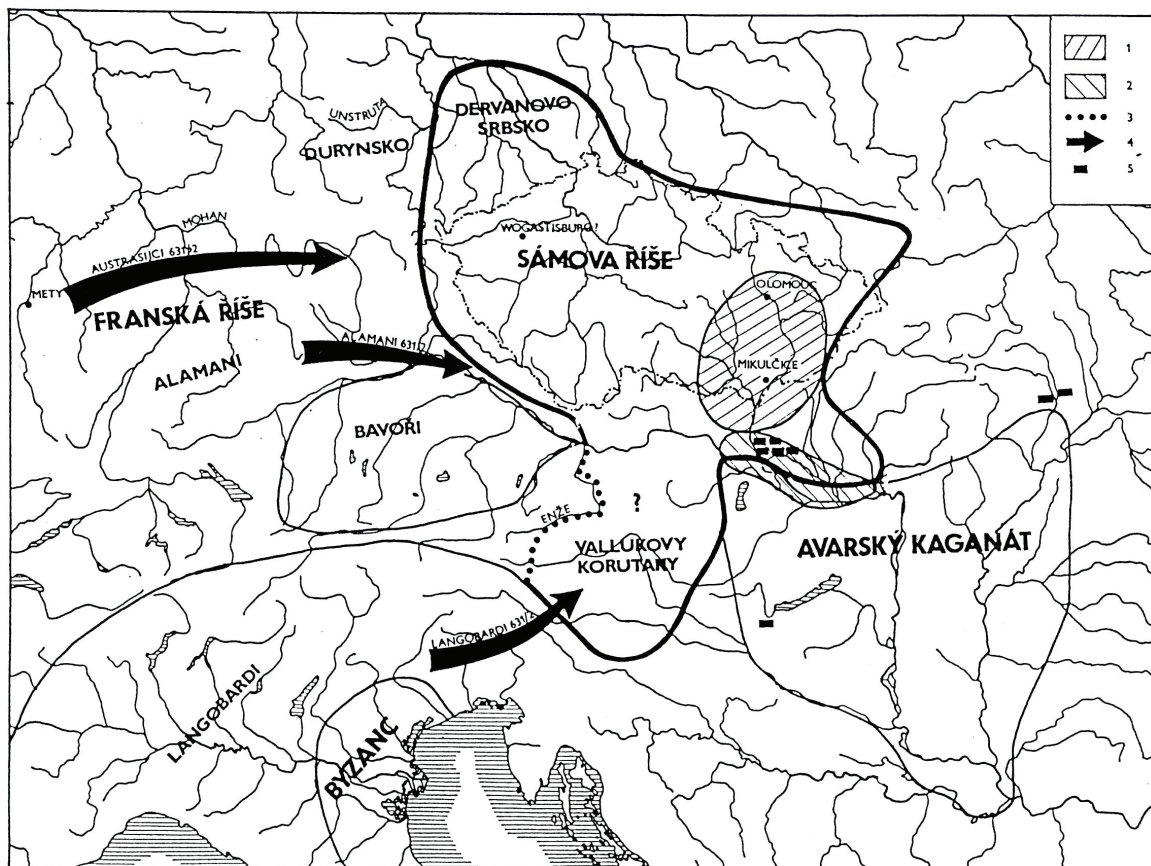
- ZÁSTĚROVÁ Bohumila et al. Dějiny Byzance. Praha: Academia, 1992.
 BURY John Bagnel. History of the later Roman empire from the death of Theodosius I. to the death of Justinian. New York: Dover publications, 1958.
 GREATREX Geoffrey. The Nika riot: A reappraisal. In.: The Journal of Hellenic Studies, vol. 117, 1997
 PROKOPIOS. Válka s Peršany a Vandaly. Trans.: Antonín Hartmann a Květa Rubešová. Praha: Odeon, 1985.
 PROKOPIOS. The secret history. Trans.: Anthony Kaldellis. Cambridge: Hackett Publishing Company, 2010.

PROTIAVARSKÉ POVSTANIE SLOVANOV

Miroslava Lamparská

Pravděpodobná rekonstrukce mocenské situace ve střední Evropě v 1. polovině 7. století: 1 – centrum Sámovy říše; 2 – místo vzniku protiavarského povstání Slovanů; 3 – bavorsko-avarská hranice doložená písemnými prameny; 4 – směry tažení proti Sámově říši v roce 631/632; 5 – hirtuální avarsko-slovanská pohřebiště.

Anonymný kronikár nesprávne nazývaný Fredegar nám zanechal správu o naddunajských Slovanoch búriacich sa proti Avarom. Malo sa tak stať začiatkom dvadsiatych rokov 7. storočia. Následkom tohto úspešného povstania boli veľké zmeny, týkajúce sa stredoeurópskeho priestoru, a práve preto je z hľadiska skúmania našich dejín také dôležité. Fredegar totiž hovorí, že k Slovanom sa pridáva kupec Samo, ktorého si následne zvolia za svojho vládcu a vzniká Samova ríša, podľa niektorých prvý štátny útvar Slovanov. Ako to však býva, o podrobnostiach pramene mlčia. Preto si historici i archeológovia už dávno kladú otázky kto bol vlastne Samo, kedy a kde povstanie vypuklo a pod.

Príčinou povstania, ako uvádza Fredegar, malo byť utláčanie Slovanov Avarmi. V prvom rade išlo o využívanie Slovanov v avarskom vojsku. V kronike sa pri Slovanoch vyskytuje pojem befulkovia, ktorý sa pokúšali historici správne interpretovať. Najbližšie k pravde má pravdepodobne poľský historik G. Labuda, ktorý vysvetľuje tento pojem ako zloženinu bi-folk - dvojité ľud. Z toho vyplýva, že Slovania v avarskom vojsku mali tvoriť dva oddiely. Podľa Labudu bolo vojsko zostavené tak, že Avari tvorili jeho stred a Slovania krídla, pričom ich úlohou mal byť obchvat nepriateľského vojska a avarská jazda útočila až v prípade, že slovanské oddiely neuspeli. Český vojenský historik P. Choc uvádza v súvislosti s rozložením vojska a stratégiou boja odlišný výklad. Ak by Avari predstavovali stred, boli by pravdepodobne zasiahnutí útokom nepriateľa skôr, ako by ho slovanské oddiely stihli oslabiť. Slovania, ako pokrve cudzí, boli určení v boji najmä na oslabenie nepriateľa, pričom sa nekládol dôraz na ich straty, a až potom útočili Avari predstavujúci hlavnú silu celého vojska. Slovania teda mohli tvoriť prvé dve línie a potom nasledovala avarská jazda. Je nepravdepodobné, že by sa slovanskej pechote podarilo uskutočniť obchvat byzantskej jazdy. Skôr by sme si situáciu mohli predstaviť tak, že obchvaty robili avarskí jazdci z tretej línie, v čase keď Byzantínci sústreďovali svoje sily proti slovanským pešiakom. Prípadne mohli avarskí jazdci tvoriť krídla druhej slovanskej línie. Pri veľkých ťaženiach proti Byzantskej či Franskej ríši si v konečnom dôsledku predstavuje Choc bitku tak, že ako prví bojovali peší slovanskí ľahkoodenci, ktorým následne prichádzajú na pomoc už lepšie vyzbrojení Slovania z druhej línie. Ak títo uspeli, dielo dokončili avarskí jazdci, ktorí dorazili nepriateľa a vyplienili jeho tábor. V prípade, že útok Slovanov bol odrazený, zapájajú sa avarskí jazdci, ktorí možno práve spomínaným obchvatom rozhodli o víťazstve vo svoj prospech. Ak by sa im to aj nepodarilo, mali možnosť ujsť na koňoch, zatiaľ čo nepriateľ dorážal posledné zvyšky pechoty. Tomu by nasvedčovali pomerne nižšie straty Avarov na rozdiel od ich spojencov. Objavuje sa tiež otázka, či možno považovať túto účasť Slovanov v avarskom vojsku za útlak alebo ide o určitý druh spojenectva. Historici sa často opierajú o byzantské správy, v ktorých nachádzame Slovanov bojujúcich po boku Avarov, ako ich rovnocenných spojencov. Tu treba mať na pamäti, že

tieto správy sa týkajú výlučne dolnodunajských (balkánskych) Slovanov, s ktorými mali Avari úplne odlišné vzťahy.

Ako útlak sa javí skôr vyberanie tribútu od Slovanov. Podrobené obyvateľstvo žijúce na území Avarského kaganátu muselo poľnohospodárskou prácou zabezpečovať obživu pre kočovných Avarov. Podobne tomu bolo aj v susedných oblastiach kaganátu, teda i v oblasti stredného Dunaja, kde žili Slovania, od ktorých mali Avari podľa slov kronikára pravidelne vyberať dávky. Tieto dávky a povinnosti nemali charakter neskorších feudálnych dávok. Neboli totiž presne zafinované ani časovo vymedzené. Slovania museli odovzdať Avarom také množstvo, aké práve v tej chvíli požadovali. Rovnako to bolo aj s prácou, ktorú pre nich museli vykonávať, a preto bolo jej plnenie pre Slovanov oveľa ťažšie. Treba upozorniť, že nešlo ani o žiadnu formu otroctva, pretože otrokmi v kaganáte mohli byť výlučne vojenský zajatci, ktorí sa časom stávajú slobodnými. Avarský kaganát, ktorý nemal vyvinutú pevnú správu, by nedokázal udržať pod kontrolou veľké množstvo otrockého obyvateľstva.

Ďalšou zmienkou v kronike, ktorá je veľmi často rozoberaná a púta pozornosť historikov, je prezimovávanie Avarov v slovanských osadách. Pri tomto prezimovávaní malo dochádzať k znásilňovaniu žien a dcér Slovanov, z čoho podľa kronikára vzišli slovansko-avarskí miešanci, neskôr vystupujúci ako hlavní iniciátori protiavarského povstania. Prezimovávanie Avarov v Slovanských osadách súviselo zrejme už so spomínaným vyberaním dávok. Pri zmienke o znásilňovaní treba však byť kritický. Ako správne poznamenali niektorí bádatelia nemôžeme takéto správy zovšeobecňovať. K znásilňovaniu a iným prejavom krutosti muselo dochádzať v danej situácii bežne, no nedialo sa to ako pravidelný rituál. Rovnako existencia slovansko-avarských miešancov je zrejme iba výplod kronikárskej fantázie. Podľa archeologických výskumov mali Avari len nepatrné mongoloidné znaky, a preto rozlíšiť slovansko-avarských miešancov od Avarov a Slovanov by sa dalo len veľmi ťažko. Príčiny povstania sú teda známe, závažnejšie otázky sa objavujú v súvislosti s jeho priebehom.

Čo sa týka datovania povstania, neexistuje ustálený výklad. Niektorí historici sa prikláňajú k názoru, že Samo, ktorý nebol súčasťou povstania od jeho začiatku ako to vyplýva z

kroniky, prichádza v rokoch 623/624. Povstanie malo vypuknúť roku 622, kedy avarský kagan pristúpil na uzavretie mieru s Byzantskou ríšou. Mohol to byť dôsledok toho, že Avari potrebovali sústrediť svoje sily proti Slovanom. Ďalšou možnosťou je rok 626. Vtedy Avari absolvovali neúspešné obliehanie Konštantínopola, čo mohli Slovania využiť a sústrediť proti nim svoje sily. Tu sa dostávame k otázke diplomatického pozadia povstania a samotnej osobnosti Sama. Existuje tvrdenie, že povstanie bolo podporované zo strany Byzantskej ríše, ktorá mala záujem na oslabení Avarov. Byzantínci mohli uzavrieť dohodu s Frankami, ktorí následne posielajú Sama, ako nástroj svojej politiky. Iný výklad znie, že Frankovia si chceli zabezpečiť náravné územie proti Avarom, preto bolo pre nich dôležité aby povstanie dopadlo úspešne a Slovania si mohli vytvoriť svoju ríšu na čele so Samom, ktorý mal byť podriadený franskej politike.

Najviac diskusií vyvoláva otázka, v ktorých miestach povstanie vypuklo. V historiografii je často stotožňované centrum vzniku protiavarskeho povstania s neskorším jadrom Samovej ríše. V súvislosti s tým existuje viacero riešení. Jedným z nich je korutánska teória vychádzajúca zo spisu *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, na základe ktorého historici lokalizujú Samovu ríšu do Korutánska. Najmä starší českí autori prichádzali s českou teóriou, teda centrum vzniku povstania a jadro Samovej ríše hľadali priamo v Čechách. Čoraz viac sa však objavujú pokusy o lokalizáciu na územie južného Slovenska prípadne južnej Moravy, pričom od korutánskej a českej teórie sa upúšťa. Nie je náhodou, že väčšina českých historikov sa snaží lokalizovať centrum vzniku povstania do oblastí Čiech a Moravy a hľadá mnohokrát aj neexistujúce dôkazy a náznaky v materiálnej kultúre. Rovnako slovenskí historici presadzujú oblasti juhozápadného Slovenska a najradšej by na jednom a tom istom mieste hľadali centrum povstania, jadro Samovej ríše a aj slovansko-avarskú symbiózu, pričom si mnohokrát protirečia ako správne poukázal napríklad A. Avenarius. Pokiaľ by sme nahliadli do slovinskej historiografie, s veľkou pravdepodobnosťou by u historikov prevažovala korutánska teória. Mohlo by sa zdať, že cieľom historického a archeologického bádania nie je ani tak priblíženie sa k pravde, ale skôr akési privlastňovanie dejinných udalostí danému národu.

Na záver treba dodať, že uvedené poznatky vychádzajú z dohadov a názorov historikov, nemožno ich zovšeobecňovať ani považovať za jednoznačne pravdivé a konečné. Je však chvályhodné, že historiografia sa snaží opúšťať staré schémy vyplývajúce z doslovných výkladov prameňov a hľadá nové vysvetlenia, ktoré sa v mnohých prípadoch javia ako prínosné.

HURBANIČ, Martin. Posledná vojna antiky: Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v historických súvislostiach. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009, s. 111 – 113, 378 s. ISBN 978-80-7165-779-8

CHOC, Pavel. Samova ríše a její zápasy. In *Historie a vojenství*, 1957, č. 1, s. 10 – 24.

KUČERA, Matúš (zost. Homza, M.). State a články k slovanskému stredoveku. Bratislava: Post Scriptum, 2012, s. 57 – 70, 417 s. ISBN 978-80-89567-10-2

LUTOVSKÝ, Michal – PROFANTOVÁ, Nada. Samova ríše. Praha: Academia, 1995, s. 24 – 57, 88 s. ISBN 80-200-0420-3

RATKOŠ, Peter. Pramene k dejinám Velkej Moravy. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 58 – 59, 385 – 387, 460 s.

V závideniahodnej situácii sa však uhorskí roľníci nenachádzali ani pred tým. Formálne síce existovala možnosť sťahovania poddaných, ale tá bola využívaná pokiaľ možno čo najmenej. Takmer každý zemepán potreboval svojich poddaných, bez ktorých by nebolo možné vykonať všetky celoročné poľnohospodárske práce, ani zaplatiť jeho, väčšinou nákladný, spoločenský život. Preto v časoch menšieho vplyvu kráľa a väčšej moci feudálnej šľachty dochádzalo pravidelne k únosom poddaných. Tí ale často odchádzali aj dobrovoľne s naivnou vidinou zlepšenia si u iného pána. Pracovnú silu potrebovali rovnako tak aj mestá, ktoré v šestnástom storočí rástli, a preto nesúhlasili so snahou feudálov pripútať k pôde svojich poddaných. Prišli by tak o najjednoduchšiu možnosť urbanizácie. Ich nesúhlas však nemal potrebnú váhu a ako sa ukázalo neskôr v priebehu povstania, mestá neboli ochotné aktívne podporiť povstalcov.

Snahy o zavedenie nevoľníctva celkom určite prebiehali už dávno pred sedliackym povstaním, ale až to prinieslo ako na striebornom podnose zámienku k definitívnemu vykonaniu tejto zmeny.

Predpoklady na zavedenie nevoľníctva

Historici sa zhodujú na tom, že jedným z hlavných dôvodov prečo k podobnej udalosti došlo, respektíve prečo k nej došlo práve na začiatku šestnásteho storočia, bola slabosť kráľa Vladislava II. Jagelovského. Už pri svojej korunovácii sa vzdal najväčšieho príjmu do kráľovskej pokladnice, ktorým bola daň 1 zlatý ročne a zvyšok kráľovských príjmov bol rovnako obmedzený, pretože akékoľvek vyberanie poplatkov prechádzalo rukami šľachty, ktorá si z nich nechávala časti pre seba. V tvorení zákonov tak isto mohla postupovať viac-menej svojvoľne, bez väčšieho kráľovho zásahu. Pomalými krokmi preto bolo možné pripútať poddaných k pôde čoraz viac. Ak Vladislav II. nesúhlasil s nejakým predloženým zákonom, jedinou možnosťou ako vyjadriť odmietavé stanovisko bolo neopatrnenie onoho zákona kráľovskou pečatou, čím bol de jure neplatný, ale v praxi sa bez obmedzení používal naďalej.

Vyhlásenie krížovej výpravy

Dva roky pred vypuknutím sedliackeho povstania bol zvolený za pápeža Lev X. Tejto voľby sa zúčastnil aj ostrihomský arcibiskup Tomáš

Bakóc. Podľa historika Petra Ratkoša sa mal z nejasných dôvodov nový pápež zbaviť nepríjemného soka a tak dal arcibiskupovi Bakócovi titul carihradského patriarchu a podnietil ho usporiadať krížiacku výpravu proti Turkom, aby ho tak zbavil jeho nahrabaného veľkého bohatstva. Okrem toho však bola výprava financovaná, po predchádzajúcom schválení pápeža, aj cirkevným desiatkom. Tak dňa 9. apríla 1514 arcibiskup Tomáš Bakóc v Budíne vyhlasuje krížovú výpravu na základe pápežskej buly. Hoci odporcom výpravy hrozila exkomunikácia, v Uhorsku sa šľachtici nechystali do výpravy zapojiť. Azda za to môže aj všeobecné uhorské podceňovanie tureckého nebezpečenstva, na ktoré krajina doplatila o dvanásť rokov neskôr v rozhodujúcej bitke pri Moháči. Pápež mal teda väčší záujem o ochranu kresťanského obyvateľstva v Uhorsku ako samotná uhorská šľachta, ktorá už s moslimskou ríšou susedila. Z dôvodu takéhoto nezájmu šľachticov sa súhlasilo s náborom sedliakov do vojska, to však bolo samozrejme obmedzené výzbrojou a výstrojom. Ale ani odchod sedliakov do vojska nebol celkom po vôli šľachte. Nemuseli síce sami riskovať svoje životy v boji s Turkami, ale počas jarných prác na poli potrebovali všetky skúsené ruky na prácu, mnohokrát preto došlo k útekom sedliakov. Do vojska sa okrem roľníkov hromadili aj študenti, dobrodruhovia, remeselníci a chudoba, ktorá odchodom videla aspoň čiastočnú nádej na oslobodenie sa z poddanských tiarch, či ťažkého životného osudu. Výzbroj a skúsenosti takto nahromadenej masy ľudí nemohla byť dostatočná na potlačenie tureckého nebezpečenstva. Väčšina zbraní bola tvorená len upravenými poľnohospodárskymi nástrojmi, vidlami, sekerami, cepmi a podobne. Čo sa týka etnického zloženia vojska, prevládali Maďari, ale zúčastnené boli pochopiteľne viaceré etniká, Slovákov nevynímajúc, ďalej Rumuni a Chorváti. O otázke akéhokoľvek nacionalizmu v Uhorsku v tomto období však nemôžeme ani hovoriť.

Juraj Sikul veliteľom vojska

Za veliteľa vojska bol zvolený Juraj Sikul pochádzajúci zo Sedmohradska, ktorého meno sa až po smrti uvádza ako Juraj Dóža a pod týmto priezviskom sa v našej historiografii aj stáva známym. Svoju pozíciu však nezískal náhodne. Už pred krížiackou výpravou bol kapitánom Stoličného Belehradu a veliteľom jazdeckého oddielu. Počas osmanského obliehania

mal v súboji zabiť tureckého veliteľa, za čo mu kráľ Vladislav II. Jagelovský daroval titul dvorného rytiera. S takouto prestížou sa po vyhlásení výpravy stáva veliteľom časti vojska.

Odvelenie vojska na juh a začiatok vzbury

O použiteľnosti takto nahromadenej armády sa už pochybovalo aj v samotnom vojsku. Akákoľvek finančná či materiálna podpora vojska šľachticmi nebola možná, a preto sa 23. mája zakázalo ďalšie verbovanie do vojska a súhlasilo sa aspoň s jeho presunutím na južnú hranicu krajiny. Vojaci však nemali záruku žiadneho žoldu a vzhľadom na chabú výzbroj ani vidinu možného víťazstva, z čoho pochopiteľne obviňovali privilegované stavy a ich nechotu výpravu podporiť. Namiesto toho aby sa vojsko rozpustilo, obrátili sa povstalci pochodom na mestečko Cegléd, kde Juraj Dóža predniesol svoj prvý rečnícky prejav vojakom. Po takejto motivácii neskúsených bojovníkov došlo k prvému stretu s oddielmi Biharskej stolice a s vojskami veľkvaradínskeho biskupstva, ktoré znamenali prvé dôležité víťazstvo povstalcov.

„Keď pán stavia, keď sa žení, keď vydáva dcéru, keď usporiada hostinu, keď cestuje na panovnícky dvor, dá si to od vás zaplatiť. Váš pán nič neurobí bez toho, aby vás nepoškodil. Jeho sviatok je vašim smútkom, jeho

prepych pohlcuje vaše peniaze!“

Z Dóžovho príhovoru povstalcom.

Podľa niektorých historikov došlo takisto k rozporom aj vo vnútri povstaleckého vojska, kvôli ktorým sa rozdeľujú na dve skupiny. Na jednej strane stáli umiernení, ktorí sa „uspokojili“ s vyvlastnením cirkevných majetkov a na druhej strane radikáli, ktorí uprednostňovali plienenie šľachtických dvorov, kaštieľov a kláštorov.

Tí istí šľachtici, ktorí o podpore „križiakov“ nechceli ani počuť, po vypuknutí povstania dokázali okamžite sformovať vojsko na obranu vlastných záujmov. Palatín Štefan Bátor sa už 26. mája stretol v prvej veľkej bitke pri sedmohradskej rieke Mureš kde bol na hlavu porazený a holý život si zachránil útekem z bojiska. Ku krutostiam zo strany sedliackeho vojska dochádzalo rovnako tak ako aj zo strany šľachty. Po tejto bitke bol popravený biskup Mikuláš Čáki a taverník Štefan Telegdy. Povstalci pochodovali po oboch brehoch rieky Mureš a obsadzovali jej okolie. Centrom povstania sa stalo celé Potisie a do vojska bolo zhromaždených nakoniec až 50 000 mužov, ktorí boli verbovaní z každej dediny a mestečka, po ktorej povstalci pochodovali.

Rozhodujúca bitka pri Temešvári

Povstalecké vojsko neoperovalo všade súčasne, dochádzalo k bojom v blízkosti Pešti, ale aj na viacerých miestach v povodí rieky Mureš. Hlavné časti vojska sa zhromaždili do okolia Temešváru, kam po neúspechu odišiel aj palatín Bátor. V okolí pevnosti sa rozprestierali močiare, ktoré bránili obliehaniu, a preto sedliaci budovali sieť odvodňovacích kanálov, aby oblasť vysušili. Proti takto rozsiahlemu obliehaniu nebolo v Temešvári a jeho okolí dostatočné množstvo brancov. Pomocnú ruku obliehanému mestu mohol podať knieža zo Sedmohradska Ján Zápoľský, ktorý už predtým mal ambície na uhorský trón a pokúšal sa o sobášnu politiku najskôr s Jagelovcami, neskôr s Habsburgovcami, v oboch prípadoch neúspešne. Triumf nad sedliakmi by mu celkom určite pomohol k jeho ceste na trón, okrem toho po porážke palatína bol Zápoľský veliteľom najväčšieho vojska v Uhorsku. Jeho vojská porazili zadné oddiely povstalcov ešte pred samotnou rozhodujúcou bitkou, ku ktorej došlo 14. júla 1514. Dóžove početné, ale neskúsené a slabo vyzbrojené jednotky sa sústredili na poli pri Temešvári proti Zápoľského ťažkej jazde. Pred bojom došlo k rečníckym prejavom

Ein groß wunderzeichen das do
geschehen ist durch das Creütz/das ain Car
dinal hat außgeben inn dem ganzen
hungerischen Land wider
die Turcken.

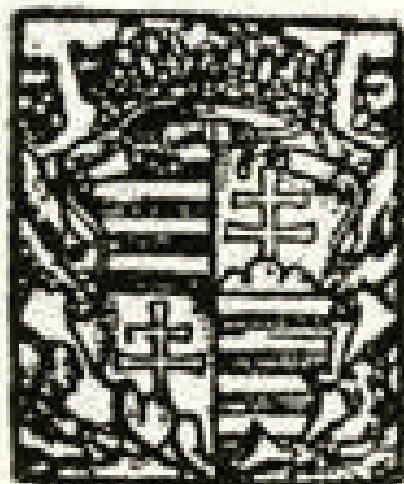
TRIPARTITVM OPVS
IVRIS CONSVETVDINARIJ IN
diti Regni Hungariæ.

PER SPECTABILEM ET MAGNIFICVM
DOMINVM STEPHANVM de Werbewtz. Personam
præsentis Regiæ Maiestatis oim Locum
tenentem, accuratissimè æditum.

Accessit INDEX Titulorum per quam
diligentissimè.

SVMMA cum diligentia castigatum, ac nouissimè
impressum, VIENNAE Pannoniæ, per IOHANNEM
Syrerem Typographum.
Anno reparatæ Salutis,
M. D. XLV.

Cum Gratia & Præiulio.

na oboch stranách bojiska, Zápoľský dokonca sľúbil slobodu povstalcov, ktorí kapitulujú, čo porušilo morálku a lojalnosť sedliackeho vojska. Hneď potom prišiel úder ťažkej jazdy, ktorý rozohnal povstalcov a po počiatočnom bránení bolo sedliacke vojsko porazené. Vodca povstania v boji utrpel zranenia a následne bol zajatý spolu s jeho bratmi, ktorí takisto velili časti vojska. Zvyšky povstalcov sa rozutekali po okolí kde boli prenasledovaní šľachtickými vojskami a nemilosrdne zabíjaní.

Ohlasy povstania po Uhorsku

Strach postihol rovnako šľachtu ako aj samotného kráľa. Ten prikázal poslať šľachtické banderiálne jednotky do Budína, bez ohľadu na to, či samotnému šľachticovi hrozí nebezpečenstvo zo strany povstalcov. Veľké obavy kolovali aj v mestách, kde početná mestská chudoba dobre vedela o tom, že sa v krajine rozširuje povstanie a existovala možnosť obsadenia dobre chránených mestských pevností, čo by značne prevážilo v prospech povstalcov. Mestám sa len so šťastím podarilo korupciou a rôznymi darmi v prospech chudoby odvrátiť tento možný scenár. Na území dnešného Slovenska nedošlo k žiadnym výrazným impulzom k prepuknutiu povstania. Aktívne bolo do povstania zapojené východné Slovensko, kde sa zhromažďovali najmä do dobre opevnených Košíc šľachtici, ktorí utekali z Potisia.

Následky po porážke v Temešvári

Povstalci, ktorí nezomreli priamo v bitke proti Zápoľského jednotkám, postihli tie najkrutejšie možné formy trestov. Prenasledovaní boli celé dni po bitke, zajatci boli vešaní a upalovaní. Krutosť prenasledovania bola taká obrovská, že na najbližšom sneme v novembri muselo dôjsť k rozhodnutiu, že šľachtici so zabíjaním poddaných majú prestať, lebo nebude mať kto pracovať na poliach. Obzvlášť krutý trest postihol samotného vodcu povstania Juraja Dóžu. Keďže ho považovali za „kráľa sedliakov“ zhotovili mu kovový trón, ktorý ohňom rozžeravili a na hlavu mu dali žeravú korunu. Pomalá smrť bola o to krutejšia, že vybraní povstalci boli donútení za živa mu hrýzť mäso z tela.

Na spomínanom novembrovom sneme z roku 1514 sa z oboch strán – šľachtickej i prelátskej, hrnuli obvinenia a návrhy trestov pre všetkých poddaných, aby definitívne zabránili možnému

ďalšiemu vzniku povstania. Hlavným bodom programu novembrového snemu bolo prijatie nového zákonníka nazvaného Tripartitum, ktorého autorom bol Štefan Verböci. Štrnásť článok tohto zákonníka hovoril o tom, aby sa trest rozšíril aj na ich potomkov, aby sa presvedčili o tom akým veľkým zločinom je povstanie proti pánom a tak v budúcnosti všetci roľníci usadaní v akejkoľvek časti krajiny strácajú slobodu a možnosť sťahovania sa z miesta na miesto, nech sú svojim zemepánom daní do úplného a večného poddanstva.

Staronovej sociálnej skupine – nevoľníkom, sa zakazuje nosenie zbrane, každému šľachticovi, ktorému bola v povstaní spôsobená škoda má si ju kompenzovať na svojich poddaných a povinné práce na panskom sa zvýšili na 52 dní ročne s povinne odovzdávanými naturáliami v podobe dvanástich kurčiat, dvoch husí a za každých 10 poddaných jedno prasa.

Samotné Tripartitum nezískalo kráľovskú pečať od Vladislava II., napriek tomu sa používalo až do roku 1848.

Na záver

Hoci plány povstalcov boli veľkolepé, výsledkom bol ich presný opak. Strata akejkoľvek slobody bude typickým znakom uhorských nevoľníkov až do konca osemnásteho storočia. Celkom sa zmenili aj pomery na domácej politickej scéne. Vedúcou osobnosťou domácej oligarchie sa stáva Ján Zápoľský, ktorý už o dvanásť rokov súperil s Ferdinandom I. o pozíciu na uhorskom tróne. V ďalšom desaťročí síce ešte vypuklo banícke povstanie, ale už nikdy nenastane možnosť pre nevoľníkov povstať proti svojim pánom v tak veľkej miere, ako tomu bolo v lete roku 1514.

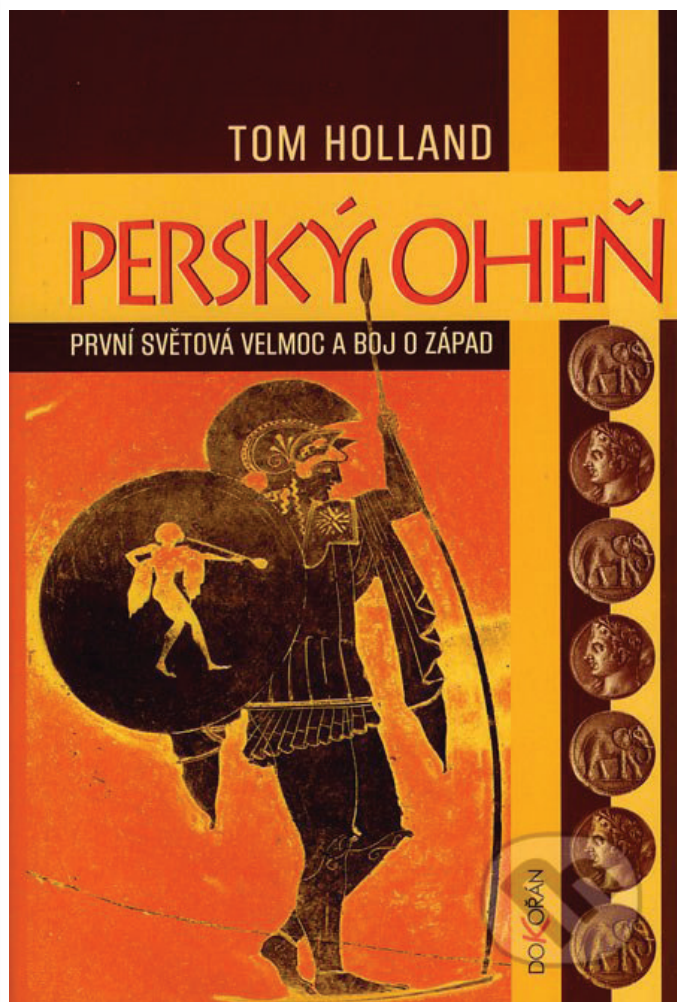
POUŽITÁ LITERATÚRA:

- CAMBEL, Samuel. (et al.). Dejiny Slovenska I. Bratislava : VEDA, 1986, s. 418 - 421.
 DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. Vojvodcovia. Praha : Ottovo nakladateľství, 2012, s. 112 - 114. ISBN 978-80-7360-986-3.
 HOLOTÍK, Ludovít (et al.). Dejiny Slovenska I. Bratislava : SAV, 1961, s. 234 - 239.
 KÓNYA, Peter (et al.). Dejiny Uhorska (1000-1918). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 161 - 162. ISBN 978-80-555-0921-1.
 KRŠÁK, Pavol (et al.). Ottov historický atlas Slovensko. Praha : Ottovo nakladateľství, 2009, s. 124 - 125. ISBN 978-80-7360-834-7.
 MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. Dejiny Uhorska a Slováci. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 131 - 132. ISBN 978-80-8046-586-5.

BOJ O ZÁPAD

Peter Čeliga

V nasledujúcej anotácii by som chcel predstaviť publikáciu s názvom Perzský oheň – prvá svetová veľmoc a boj o západ, ktorá predstavuje prehľad udalostí od formovania Perzskej ríše, až po koniec grécko-perzských vojen s rozdielom, že hlavná dejová línia je v pozitívnom slova zmysle narúšaná rôznymi zaujímavosťami, ktoré častokrát v odbornej literatúre absentujú. Kniha poskytuje množstvo informácií z perzského dvora a zo zvykov a tradícií, ktoré usmerňovali celkové formovanie tohto impéria. Pozitívnym faktom je aj skutočnosť, že publikácia disponuje dostatočným množstvom máp, ktoré možno rozdeliť na dve časti. Prvou z nich sú mapy všeobecné, ktoré v plnom rozsahu korešpondujú s textom. Čitateľ sa teda ľahko orientuje prostredníctvom máp a nestrá-

ca prehľad od celkového diania. Druhou časťou sú mapy konkrétne. Tie najčastejšie opisujú a vyobrazujú určité konflikty a boje, na ktorých sú znázornené rozostavenia vojsk, rozloženie táborov a priebeh samotnej bitky. Avšak pri niektorých mapách by sa zišlo rozdeliť priebeh boja do viacerých obrázkov, tak ako je to pri vyobrazení Platájií, pretože mnohé z nich sú príliš jednoduché a častokrát sa stáva, že na nich absentujú dôležité informácie. Kniha je aj vďaka literárnej forme veľmi dobre napísaná a veľmi ľahko čitateľná. Poskytuje množstvo informácií, ktoré v mnohých iných knihách venujúcim sa tejto problematike chýbajú. Kniha má samozrejme aj negatíva, no pozitíva ich s veľkou mierou presahujú. Tí, ktorí majú radi obdobie grécko-perzských vojen a chcú rozšíriť svoje vedomosti odbornou a pútavou formou textu, by mali nepochybne siahnuť aj po tejto publikácii.

In medias res máme teda západný a východný svet, ktorý sa po prvýkrát stretol pred 2500 rokmi. V polovici 6. storočia pred n. l. sa na východe vytvorila globálna supervelmoc s centrom v dnešnom Iráne. Touto veľmocou bola Perzská ríša. Impérium disponovalo nesmiernym bohatstvom a obrovskou rozlohou. Táto ríša predstavovala vrchol ľudskej civilizácie a len máloktorá iná mocnosť sa jej dokázala vyrovnáť.

Na jednej strane máme teda východ, ktorý disponuje obrovským bohatstvom, obrovskými ľudskými zdrojmi, rôznymi kultúrami a veľkosťou ríše. Na druhej strane, ktorú možno označiť ako západ, stoja grécke mestské štáty Athény a Sparta, podľa Peržanov dve výstredné a nerozvinuté mestá, ktoré sa nachádzajú v hornatej a zaostalej krajine menom Grécko. A presne o tomto konflikte civilizácií pojednáva kniha s názvom Perzský oheň – prvá svetová veľmoc a boj o západ. Publikácia nevykresluje len základné encyklopedické informácie, ale práve naopak. Samotná bitka pri Maratóne, prechod Xerxa na európsku pevninu, alebo zadržanie armády

kráľa kráľov Spartanmi v Thermopylách sú historickými udalosťami popretkávanými hrdinskými činmi. Takéto hrdinské eposy samozrejme nemôžu chýbať v publikácii, no kniha má širší záber. Perzský oheň opisuje nielen samotný konflikt medzi Perziou a Gréckom, ale aj jednotlivé aspekty východnej a západnej civilizácie. Nechýbajú tu ani detailné informácie z najbližšieho kráľovského dvora. Kniha odhalí zákulisnú politiku uzurpátorstva v Perzskej ríši, láskyplný vzťah Peržanov ku kačiciam a obľubu v záhradách, najmä u kráľa kráľov. Nechýba tu ani pohľad na grécke detaily, akými sú napríklad obľuba prostitútok v Athénach, alebo spartská tajná polícia namierená proti heilótom. Autorom knihy je Tom Holland, ktorý vyštudoval anglickú a antickú latinskú literatúru na univerzite v Cambridgi. Doktorát získal na univerzite v Oxforde. V roku 2004 cenu dostal cenu Hessel-Tiltmana za históriu. Publikácia sa skladá z niekoľkých hlavných častí. Z hľadiska obsahu je kniha rovnomerne vyvážená, teda v dostatočnej miere sa venuje aj gréckemu svetu, ako aj perzskému. Hneď prvá kapitola knihy zaujme už len samotným názvom (Chorasánska cesta). V tejto časti sa autor venuje najmä vnútroštátnym záležitostiam, ktoré sa v najväčšej miere zameriavajú na možnosti a problémy pri cestovaní cez obrovskú ríšu. Dá sa povedať, že patrila medzi najslávnejšie cesty, ktoré v nemalej miere zabezpečovali výmenu tovaru z východu na západ a zo západu na východ. Cesta spojovala najvýchodnejšie hranice ríše, kde Slnko vychádza s krajinami na ďalekom západe, kde Slnko zapadá. Cesta bola na mnohých miestach len o málo širšia ako obyčajný peší chodník, no aj napriek týmto lokálnym nedostatkom mala nepochybne významnú úlohu, najmä z hľadiska presunu tovaru, obchodu a armádnych presunov. Kapitola bližšie opisuje boje o nadvládu na území perzskej ríše, pred jej koncipovaním, výbojmi Kýra Veľkého (vládol 559 – 530 pred n. l.) a jeho syna Kambýsa (vládol 530 – 522 pred n. l.), ako aj fungovanie impéria počas ich vlády a vlády ich nasledovníkov. Zaujímavosťou je aj skutočnosť, že termín Perzská ríša sa v období jej najväčšieho rozkvetu nepoužíval, respektíve vôbec neexistoval. Svedčí o tom aj záznam Thykidida (VIII, 18, 1), keď vo svojom diele opisuje zmluvu medzi Spartou a kráľom, no nie zmluvu medzi Spartou a Perzskou ríšou. Je teda veľmi pravdepodobné, že takýto názov nepoznali ani samotní Gréci. Pravdepodobne

ani nemali ako spoznať, pretože perzskí vyslanci sa predstavovali ako vyslanci kráľa kráľov a zeme, ktorá mu patrila. Oficiálne označenie ríše vtedy nebolo nutné, pretože obrovská moc vládcov v ríši nemala významného konkurenta ani v Stredomorskej oblasti, ani na Prednom východe. Autor nezabudol zmieniť ani skutočnosť, že prístup na kráľovské cesty bol obmedzený. Na tieto cesty nemohol vstúpiť nikto, kto nemal osvedčenie zvané vijataka. Tieto dokumenty sa vydávali v Persepolise, alebo ich vydávali jednotliví satrapovia danej oblasti. Držba takýchto dokumentov patrila medzi prestížne dokumenty. Avšak túto problematiku opísal v inej kapitole a nenadviazal tak na predošlú súvislosť späť s cestami.

Ďalšia kapitola opisuje oddychové sídlo kráľov Babylon. Holland tu postupuje veľmi chronologicky, hneď v úvode kapitoly opisuje legendu, podľa ktorej boh tohto mesta Marduk stvoril prvého človeka. Úvodná časť je skôr všeobecnejšia a vyskytujú sa tu známe informácie o polohe a prírodných podmienkach oblasti, kde mesto vzniklo. V tejto časti sa nachádza aj množstvo opisov odvrátenej strany ľudskosti, kde hlavnú úlohu hrá zločin, roztopašnosť a erotické dobrodružstvá. Taktiež tu možno nájsť aj informácie z náboženského života perzských vládcov v podobe božstva menom Ahura Mazda, ktorý usmerňoval konanie kráľov. Autor veľmi dobre opísal priebeh Dareiovoho (549 – 486 pred n. l.) nastúpenia na trón, respektíve zaujatie trónu. Podrobne opisuje úskalia, problémy a podáva najlogickejšie vysvetlenie samotného priebehu Dareiovej cesty. Ríša sa naďalej rozširovala najmä vďaka silnému kráľovi, ktorý obsadil bohaté nížiny okolo rieky Indus. Po stabilizácii východnej časti ríše sa kráľov pohľad začal upierať na západ, do Grécka. Ako sme už naznačili vyššie, autorovou dominantou je najmä kontinuita.

Presne v tomto duchu pokračuje ďalšia časť publikácie, ktorá je zameraná na grécky mestský štát Sparta. Tom Holland hneď na začiatku opisuje úvodné stretnutie Kýra so Spartanmi, keď prišli za ním vyslanci z tohto mestského štátu. Kýros sa doposiaľ so Spartanmi nestretol, a preto sa nechal o ich zvykoch a mravoch poučiť od iónskeho služobníctva. Autor chcel týmto len navodiť správnu atmosféru a umocniť u čitateľa ďalšiu zvedavosť, čo je pri knihe pojednávajúcej o dejinách veľmi dôležité. Koncepcia kapitoly je

v podstate totožná s predošlou. Možno tu nájsť určité hospodárske, obchodné, ale aj prírodné podmienky štátu. Autor sa na úvod historicky nedostal ďalej, okrem zmienky Heleny, ako do 8., respektíve 7. storočia pred n. l., kde je ťažnou témou najmä spartská expanzia do Mesenie, za účelom získať novú zem, ktorá bola vhodná na obrábanie a na pestovanie ovocia. Absentuje tu do určitej miery samotný spartský prechod pohoria Taygetos, ktorý bol nesmierne namáhavý a smerovaný prioritne najskôr na sever a následne ďalej na západ. Nechýba tu ani zmienka o Lykurgovi, človeku alebo bohu. Holland tu opísal aj známe inštitúcie, ktoré sa podieľali na formovaní a určovaní celkovej politiky Sparty. Preto tu nechýbajú informácie o rade starších – gerúzia (gr. Γερουσία), o náboženskom živote Sparťanov, o výcviku a podstate spartského života - agógé (gr. ἀγωγή), o elitných skupinách vyzbrojených len nožom, ktoré boli následne vyslané do hôr a museli prežiť len z toho, čo im poskytne zem – krypteia (gr. κρυπτεία). Ako pozitívum možno hodnotiť to, že autor presne opisuje určité úrady a ich pole pôsobnosti. Nájdeme tu privilégia a povinnosti spartských kráľov, kompetencie eforov a pôsobnosť gerúzie, no absentuje tu obširnejšia zmienka o tzv. apelle (gr. Ἀπέλλα), teda orgáne, korešpondujúcom s eklésiou v iných gréckych mestských štátoch.

Ďalšia časť opisuje Athény, ich utváranie, hrdinské epy a podmienky danej oblasti. Hneď v úvode kapitoly autor zmieňuje bohyňu Athénu, ktorú všetci Athénčania uctievali a prevzali od nej aj meno. Mimo mýtických legiend, ktoré sa tešili u Grékov nesmiernej vážnosti, kniha opisuje formovanie mestského štátu v 7. storočí pred n. l. Nechýbajú tu ani zmienky o prírodných podmienkach a o náboženskom živote. Holland tiež venoval pozornosť Solónovým reformám, rodine Peisistratovcov, nenapraviteľnému Kleisthenovi a mnohým ďalším osobnostiam, ktoré do značnej miery ovplyvnili život v meste. K Athénach sa nám dochovalo najviac informácií z rôznych oblastí, najmä preto, že tento štát sa stal Mekou vzdelanosti a zdroje preto častokrát pochádzali zo samotného mesta. Athény disponovali veľmi rozvinutou kultúrou v podobe rôznych stavieb, sôch, keramiky, divadla a podobne. Preto trochu zamrzí, že najrozvinutejšiemu gréckemu štátu sa autor venoval len na 40-tich stranách, kde absentujú vyššie zmienené

civilizačné pokroky a dejovú líniu tvoria najmä hlavné osobnosti a udalosti, ktoré však častokrát doplnil vlastnými úvahami a postrehmi. Ďalšia časť opisuje najmä fungovanie Perzskej ríše za vlády Dareia a jeho syna Xerxa I. (519 – 465 pred n. l.). Nechýba tu ani Iónske povstanie a dobre známe grécko-perzské vojny. Autor veľmi dobre opísal jednotlivé konflikty, čo im predchádzalo a čo sa po týchto udalostiach zmenilo. K bitkám zaujal svoje stanovisko, kde sa snaží čitateľovi čo možno najlepšie opísať priebeh boja a vlastným hodnotením vyvracia jednotlivé historické prežitky, ktoré možno až do súčasnosti nájsť v mnohých učebniciach. Veľmi dobre je v tejto knihe opísaná samotná cesta armády do Marathonu, ako aj samotný priebeh boja. Taktiež tu možno nájsť informácie o bežcovi menom Feidippidés, ku ktorému zaujal vlastné stanovisko a vlastné hodnotenie. Dostatočne sú v tejto časti vykreslené udalosti krátko po Marathone, ako aj celkové dianie po tomto konflikte v celom Grécku. Následne sa dejová línia preniesie naspäť do minulosti, ešte pred samotnou bitkou pri Marathone, do čias Hiparchia a Hippia. Holland tu podrobne opisuje politickú situáciu v Athénach, ako aj politickú pôsobnosť dvoch bratov. Čitateľ sa tu dozvie množstvo zaujímavostí, ktoré ovplyvnili samotný chod gréckeho mestského štátu, ako aj osudy osobností, ktoré ho ovplyvnili. Možno tu nájsť množstvo autorových logických úvah, vďaka čomu čitateľ prenikne ďalej do podstaty a hĺbky problému. Veci sa nedejú len tak, ale majú svoju príčinu, svoje dôsledky, svoje následky. Autorovou najväčšou dominantou je skutočnosť, že si to v plnej miere uvedomuje, čo je koniec koncov vidieť aj na štylizácii a forme textu. V publikácii samozrejme nechýbajú ani Thermophyly, Salamína, či Platáje. Holland pri opise týchto konfliktov neporušil stanovenú líniu a bitky nadobúdajú v jeho podaní prehľadnosť a systematickosť, ktorú umocňuje vlastnými logickými úvahami.

Fury / Železné srdce

Jozef Púček

Prednedávnom sa do kín dostal nový film, ktorý si svojim zameraním robí nárok na prívlastok historický. Produkt z dielne režiséra Davida Ayera sa môže popýšiť hviezdny obsadením v hlavnej úlohe, keď si hlavného hrdinu seržanta Colliera (prezývaný aj Wardaddy) zahral známy herec Brad Pitt. Celý dej filmu sa odohráva v apríli roku 1945 niekde na severozápade Nemecka, kde bojuje aj tanková jednotka seržanta Colliera. Seržant Collier je ostrieľaný tankový veliteľ, ktorý si prešiel bojiskami severnej Afriky, Normandie a Belgicka, a ten má teraz spolu so svojou jednotkou postupovať do srdca Nemecka, kde stále na obranu svojho Vaterlandu bojujú zvyšky Wehrmachtu a Waffen SS.

Dej sa začína dramatickou scénou, keď jediný Collierov tank Sherman prežil zúrivý boj s nepriateľskými obrnencami a zostáva sám up-

rostred bojiska ostreľovaný nepriateľom. V tejto bitke zomiera Collierov radista (vo filme nesprávne pomenovaný ako asistent vodiča) a tank sa napokon musí vrátiť do domovskej základne, kde dostáva posádka tanku za strateného člena novú náhradu, neskúseného zelenáča Normana. Postava Normana symbolizuje naivného neskúseného vojnu nepoškvrneného človeka (pôvodne bol pisár), ktorý sa pod vplyvom udalostí dostáva do kolotoča násillia a smrti. Len čo sa Norman zoznámi s bojovým vozidlom, posádka sa hneď vrhá do ďalšieho zúrivého boja s nepriateľom, ktorého majú vyhnúť z blízkeho lesa. Po dramatickej bojovej scéne obohatenej o širokú škálu efektov sprevádzaných často aj drsnejšími scénami sa Američanom napokon podarí bojovú misiu splniť. Norman však stále na vojnu a zabíjanie nie je pripravený a hoci má na starosti jeden z guľometov, stále nedokáže ni-

koho zabiť. Wardaddy ho preto v napätej scéne napokon pod vplyvom násilia donúti zabiť jedného zo zajatých nemeckých vojakov, aby si „zvykol na zabíjanie“. Norman sa napriek tomu incidentu cíti mravne nepoškvrnený, no Collier ho napriek tomu považuje už za plnohodnotného vojaka a nakoniec ho prijme aj zvyšok kolektívu. Po dobytí ďalšieho nemeckého mesta prichádza ďalšia neodmysliteľná časť každého dobrého vojnového filmu – romantické intermezzo. Mladý Norman sa so spolu seržantom Collierom ubytujú v dome nemeckej ženy, u ktorej prechodne nachádza prístrešie aj mladé dievča, do ktorej sa mladý Norman zahľadí. Romantiku preruší až príchod opitého zvyšku posádky a ďalší veliteľov rozkaz o odchode na front. Posledná a najdlhšia sekvencia vo filme spočíva v ochrane dôležitej križovatky pred nemeckým protiútokom. Pri ceste na miesto určenia sa Collierovej čate (4 tanky) dostáva do cesty obávaný nemecký tank Tiger. Po napínavej scéne sa výborným manévrom Collierovho tanku podarí odzadu nemecký tank zničiť, no za cenu trpkých strát – Tiger zničí všetky tanky okrem tanku filmového hrdinu. Napriek značnému oslabeniu sa Wardaddy vrhá typickým americkým štýlom aj proti drvinej presile a pokračuje smerom ku križovatke, kde jeho tank utrpí poškodenie protitankovou mínou, čím sa stáva nefunkčným. Posádka je však odhodlaná aj napriek tomu svoju úlohu splniť, hrdinsky čelí obrovskej presile nepriateľov (podľa Colliera celému práporu SS) a bojuje až do neskorrej noci. Výsledkom boja je ubránenie dôležitej križovatky, masaker esesákov a smrť celej posádky tanku s výnimkou Normana, ktorý nájde útočisko pod tankom, kam unikol cez núdzový poklop. Film sa končí záchranou mladého Normana, z ktorého sa stáva skutočný americký hrdina.

Všimli sme si...

Hoci sa film považuje za historický, pre objektivitu treba uviesť niekoľko faktov, ktoré som si počas filmu všimol a nezhodujú sa s reálnymi historickými realiami. Spomeniem as-

poň niektoré (profesionálni znalci určite nájdu aj viaceré), hoci sa s nimi dá z určitého pohľadu polemizovať.

- Začiatkový popis nám hovorí, že „Spojenci čelia v Nemecku najtvrdšiemu odporu od začiatku vojny,“ s čím sa nedá súhlasiť. V apríli bola nemecká armáda tak na východe, ako aj na západe v hlbokom rozklade a nebola schopná sa efektívne brániť, nehovoriac o rozsiahlejších protiútokoch. Ustupovala na všetkých frontoch (snáď okrem obrany na Gótskej línii na severe Talianska).

- „Hitler povolal každého muža, ženu, dieťa.“ V prípade mužov (početné jednotky Volksturm-domobrany) a detí (od 14 rokov-Hitlerjugend) je tento fakt nepopierateľný, no ak ide o nemecké ženy, je nepravdivý. Paradoxne sám Hitler až do konca vojny nepovolil dokonca ani masové nasadenie žien v priemysle (ako to bolo v Británii a USA, o Sovietskom zväze nehovoriac), pretože tvrdil, že nemecké ženy majú byť od ťažkej práce ochránené, aby v budúcnosti mohli rodiť zdravé deti.

- „Nemecké tanky mali lepšiu výzbroj,“ s čím sa dá sčasti súhlasiť, no treba taktiež povedať, že Collierov tank Sherman Firefly (kanón s kalibrom 76.2 mm) bol jeden z mála tankov západných spojencov, ktorý dokázal prestreliť aj 110 mm čelný pancier Tigra na vzdialenosť viac ako 1000 metrov. V tejto spojitosti mi príde zbytočná snaha tankov vo filme dostať sa Tigrovi „za zadok,“ kde mal Tiger pancier najslabší.

- Paradoxom ostáva, že tank Sherman Firefly (vo vojenskom žargóne prezývaný „svet-

luška“) Američania takmer nepoužívali, pretože verziu Firefly používala takmer výlučne iba britská armáda, Američania disponovali inou verziou Shermana s krátkou hlavňou (Práve tieto Shermany by sa museli Tigrovi dostať „za zadok.“ O kvalite týchto Shermanov hovorí aj fakt, že samotní vojaci ich prezývali Ronson, podľa známych zapaľovačov, pretože nevydržali prakticky žiaden nepriateľský zásah a hneď vzblkli).

- Hoci nikde vo filme to priamo spomenuté nie je (zmieňuje sa o tom len krátky záber na informačnú tabuľu a pozorné oko si všimne nášivku znaku jednotky na Collierovej uniforme), Collierova uniforma patrí 2. obrnenej divízii americkej armády, prezývanej aj „Peklo na kolesách.“ Táto divízia skutočne bojovala v Afrike, na Sicílii, v Normandii aj Belgicku, no takmer počas celého apríla v skutočnosti nebojovala v zúrivých bitkách na fronte ako je to stvárnené vo filme, ale väčšinu času trávila držaním pozícií na rieke Labe.

- Počas bojovej scény s Tigrom sme svedkami rýchleho manévrovania ako nemeckého tanku, tak aj tankov Američanov, pričom za jazdy na seba horúčkovo strieľajú. Jedná sa prakticky o nereálnu scénu, pretože ako Nemci, tak aj posádky spojencov mali prísne zakázané strieľať počas jazdy, nakoľko táto strelba je maximálne neefektívna. Vždy sa uplatňovala tzv. „strelba zo zástavky,“ keď tank na moment zastavil, vystrelil a až potom sa znova rozbehol. Strelbu bez zástavky používali v počiatkovej fáze vojny jedine Sovietsi, ktorí ju však čoskoro práve pre neefektívnosť zavrhl.

- Interiér Collierovho tanku je s určitosťou iba maketa a nie je reálny, nakoľko je v ňom príliš veľa miesta. Vzhľad je síce odpovedajúci skutočnosti, no filmári pravdepodobne museli dať prednosť makete hlavne kvôli lepšiemu záberu na všetkých členov posádky a nutnosti dostať kamery dnu, kvôli čomu museli zväčšiť vnútorný priestor.

- Collier vzdoruje práporu SS – jedná sa o tradičné zveličovanie čísiel, ktoré by sa hruvo mohlo porovnávať s astronomickými odhadmi stredovekých kronikárov a mnohých by nepochybne aj predbehlo. Jeden prápor SS tvorilo približne 1200 mužov, hoci s určitosťou môžeme predpokladať, že na konci vojny žiaden prápor plný stav nedosahoval. Napriek tejto skutočnosti by bola nemecká presila zdrvivá.

- Napokon zostáva zhodnotiť bojové scény,

ktoré svojim priebehom či už z nemeckej alebo americkej strany pripomínajú skôr ruské masové nasadenie živej sily frontálnym bezhlavým útokom. Skutočnosť však bola omnoho skromnejšia, a to najmä z nemeckej strany, ktorej ľudský potenciál bol v tom čase prakticky vyčerpaný.

Celkové hodnotenie:

Z môjho pohľadu pripomína tento filmový kúsok skôr príbeh Ramba zasadený na bojisko druhej svetovej vojny, ktorý napokon musí hrdinsky zomrieť za vlasť po tom, ako naplnil bojovú úlohu (z môjho pohľadu sa táto smrť stáva zbytočnou, nakoľko vojna v tom čase už bola prakticky vyhratá). Aby som však nebol len kritický, ako veľké plus treba filmu pripočítať skvelé efekty a napokon konečne odtabuizovanie témy spojeneckých vojnových zločinov (zastrelenie zajatca protirečí zásadám ženevskej konvencie) a zobrazenie rovnakej spojeneckej neludskej nenávisti voči nepriateľom, akú prejavovali aj Nemci. Treba však povedať, že napriek istému progresu v tomto smere sa pravdepodobne už nikdy nevyhneme hollywoodskému zobrazeniu Nemcov v druhej svetovej vojne ako „náckov,“ ktorí sú bez rozdielu všetci obyčajní hrdlorezi. Tento film teda napokon nenaplnil moje očakávania, čo sa napokon potvrdilo aj nízkou návštevnosťou v kinách. (Bolo nás tam asi 10 ☹)

TEST ZO SLOVENSKÝCH DEJÍN

Otestuj si svoje vedomosti zo slovenských dejín prostredníctvom týchto desiatich otázok.

- Ako zahynul knieža Pribina?**
a) Utopil sa
b) Zahynul v boji s Moravanmi
c) Zomrel prirodzenou smrťou
d) Bol otrávený
- S ktorým panovníkom uzatvára Svätopluk I. mier vo Forchheime?**
a) S bulharským chánom
b) S Karolom Veľkým
c) S Ludovítom Nemcom
d) S Ratbotom
- Ktorý panovník obsadzuje územie dnešného Slovenska už v roku 1001?**
a) Boleslav Chrabrý
b) Oto III.
c) Štefan I.
d) Samuel Aba
- Kto bol posledným kráľom z dynastie Arpádovcov?**
a) Ondrej II.
b) Štefan V.
c) Ladislav IV.
d) Ondrej III.
- Prečo sa kráľ Ladislav nazýval Pohrobok?**
a) Pretože bol nemanželským synom
b) Pretože zahynul mladý
c) Pretože sa narodil po smrti otca
d) Pretože matka zomrela pri pôrode
- Kto pozýva do Trnavy členov jezuitského rádu?**
a) Ferdinand I.
b) Mikuláš Oláh
c) Ján Zápoľský
d) Maximilán I.
- Aké boli národné farby Rakúskeho cisárstva?**
a) Zlatá a čierna
b) Čierna a červená
c) Červená, biela, zelená
d) Červená, biela, červená
- Ako sa volá dielo Martina Hattalu upravujúce štúrovskú slovenčinu?**
a) Gramatica Slavica
b) Nárečia slovenskuo alebo potreba písanija v tomto nárečí
c) Apológia
d) Krátka mluvnica slovenská
- V ktorom pluku počas prvej svetovej vojny bolo najviac Slovákov?**
a) 72. Bratislavský pluk
b) 67. Prešovský pluk
c) 71. Trenčiansky pluk
d) 43. Žilinský pluk
- Prečo bolo dôležité získať územie Podkarpatskej Rusi?**
a) Kvôli spojeniu s Rumunskom
b) Pre rozvinutý priemysel
c) Pre nerastné bohatstvo v oblasti
d) Kvôli solidarite s Rusínskym obyvateľstvom

Správne odpovede: 1b; 2c; 3a; 4d; 5c; 6b; 7a; 8d; 9c; 10a.

Zostavil: Jozef Voříšek

VIA

*Téma ďalšieho
čísła je:*

Osudové ženy